

Bogbrændingen af Andersen Nexø- værker i Sorø i 1939

– en overset skandale i dansk bibliotekshistorie

Af Helge Torm

1. Indledning

I disse år er det forkastelige fænomen bogbrænding blevet mere og mere praktiseret, dog ikke i Danmark. Foreløbig er det ”kun” ude i den store verden, at fanatikere, overvejende af anti-islamisk observans, ikke bare plæderer for afbrænding af skrifter, man ikke bryder sig om, men også eksekverer truslerne. Til de nyeste eksempler på sådanne provokationer hører den berygtede, amerikanske præst Terry Jones’ udråbelse af den 11. september 2010 som ”Den internationale Afbrænd-koranen-dag”. Han aflyste dog aktionen dengang som følge af massivt pres fra politiske og religiøse ledere verden over, men i stedet blev bogbrændingen udført nogle måneder senere, den 20. marts 2011, ved hjælp af en anden præst (Wayne Sapp).

Denne begivenhed, der ikke umiddelbart blev slået stort op i den hjemlige presse, kom dog til at fylde noget mere nogle dage senere, da kendskabet til den nåede offentligheden i Afghanistan og udløste nogle dødelige hævnaktioner, især i Kabul¹.

Der var ingen herhjemme, der direkte støttede Terry Jones initiativ i 2010. Tværtimod blev det fordømt fra alle sider, men der var dem, der forsvarede hans ret til at brænde koranen af. Den vel i den henseende mest prominente person, der gik ind for Terry Jones ekstreme form for ytringsfrihed, var Jyllandspostens kulturelledende Flemming Rose, der udtalte, at vel ”er (der) al mulig grund til at

*Helge Torm, fhv. museumsinspektør, mag. art., Munkevænget 2, II th., 4180 Sorø.
Tlf. 57 82 20 15*

lægge afstand til Jones og fordømme hans provokation”, men samtidigt understregede Rose ”pastorens principielle ret til det forkastelige initiativ” – det er ikke kriminelt. Eventuelle voldelige reaktioner kan ikke lægges bogafbrænderen til last².

Om man ligefrem har ”ret” til at afbrænde bøger, kan vel diskuteres, men sandt er det, at det ikke i nogen lovgivning er direkte forbudt at gøre det, og hvad der ikke er forbudt, er tilladt, kan man ræsonnere, men problemstillingen bliver særdeles delikat, når det drejer sig om afbrænding af hellige bøger, hvor det i mange retssamfund vil kollidere med en blasfemiparagraf. – I øvrigt er det ganske paradoksalt at forsvare tilintetgørelse af hvilke som helst trykte ord – i ytringsfrihedens navn!

Selv om der trods alt næppe i dag er nogen dansker, der i en eller anden given situation vil slå til lyd for, at man kaster bøger på bålet, så er bogbrænding dog historisk set ikke et ukendt fænomen herhjemme, men det ligger for de ældste tilfældes vedkommende langt tilbage i tiden – men der er altså også forekommet nogle få i nyere tid. De var godt nok på mange måder beskedne, men det gør dem ikke principielt mindre interessante. Jeg tænker her på den række af bogbrændinger, der fandt sted sidst i 1939, med en bogbrænding i Sorø som den i samtiden mest omtalte og derfor i eftertiden også som det bedst kendte eksempel på denne danmarkshistoriens seneste bølge af flammende bogdestruktion.

Det er bogbrændingen, som udspillede sig i Sorø, og som var den første i en række, som denne artikel vil tage op til nøjere behandling.

2. Introduktion til bogbrændingen i Sorø

To brande – to prioriteringer

I begyndelsen af december 1939 fandt der to brande sted i Sorø. Dels blev korkfabrikken i Pedersborg ramt af en stor brand, og det vakte da megen opmærksomhed i lokalpressen, som en lokal begivenhed af denne art altid har gjort, og dels fandt en brand sted, som godt nok var af langt mindre omfang, men til gengæld var af en særdeles speciel karakter.

Alligevel blev den anden brand ikke samme lokale opmærksomhed til del som fabriksbranden, men til gengæld vakte den hurtigt opsigt i den landsdækkende presse. Der var nemlig tale om afbrænding af bøger, og det var bestemt ikke hverdagskost på den tid, hverken i Sorø eller andre steder i landet.

Anstifteren af bålet var den i samtiden kendte og meget agtede forstander for Ankerhus Husholdnings-seminarium Magdalene Lauridsen, og ofrene, om man så må sige, for denne afbrænding var udelukkende værker af den kendte, kommunistiske forfatter Martin Andersen-Nexø, en person, som man ellers ikke specielt kan sætte i forbindelse med Sorø, men som naturligvis også var repræsenteret på bibliotekerne i Sorø og omegn. I dette tilfælde var det Peter Dams Bibliotek, det gik ud over. Driften af dette havde Magdalene Lauridsen et afgørende ansvar for.

Behovet for nærmere undersøgelse af emnet

Det er nu over 70 år siden, at bogbrændingen fandt sted, men begivenheden har aldrig fået sin egen, tilbunds gående fremstilling, som den vitterlig af mange grunde har fortjent, men derimod er den nævnt – mere eller mindre en passant – i mange forskellige sammenhænge, hvorfor det kan være rigtig nok, som en anerkendt historiker for en del år siden bemærkede, at den var ”hyppigt” omtalt³, og det er da altid noget, men da omtalerne i det store hele er og bliver i småtingsafdelingen, og inddragelse i danmarkshistoriske fremstillinger vel kan tælles på én hånd, og da kun på såre begrænset vis, ja, så må man sige, at emnet i alt for lang tid har været underbelyst.

Heller ikke de meget få undtagelser fra den udbredte nedtoning, lokalt som nationalt, hvilke dels består i et større afsnit i det omfangsmæssigt lille værk ”Hædersgaven” af Børge Houmann fra 1971⁴, og dels i et relativt beskedent afsnit i Gustav Nedergaards fyldige, biografiske værk om Magdalene Lauridsen fra 1997⁵, er fyldestgørende, endsige helt nøjagtige.

Det har ellers i tidens løb ikke skortet på gode anledninger til at tage seriøst fat på emnet, naturligvis ikke mindst i bibliotekshistorisk sammenhæng. Der kunne eksempelvis godt være blevet tildelt sagen spalteplass i de bøger, der er udkommet i forbindelse med

det i 1853 grundlagte Sorø Biblioteks jubilæer i hhv. 1953 og 2003, hvad Ole Harbo med nogen rimelighed har påpeget i forbindelse med udgivelsen af sidstnævnte jubilæumsbog⁶.

Problemstillingerne

Behovet for at sætte fokus på Sorø-bogbrændingen har vist sig at være så meget desto større, som end ikke de mest basale omstændigheder omkring den er gengivet korrekt i eftertiden. Hverken tid eller sted, så lidt som formen for afviklingen, er blevet fremstillet fejlfrit – på trods af, at det har været muligt at gøre det, lige siden begivenheden fandt sted. Sågar hovedpersonens identitet er der i et enkelt tilfælde sået tvivl om⁷.

Desuden savnes i den hidtidige mere eller mindre fyldige litteratur en nærmere analyse af hovedpersonen Magdalene Lauridsen, men også af den person, der opildnede Magdalene Lauridsen til hendes spektakulære handling, en chefredaktør i Slagelse, ligesom de organisatoriske og juridiske rammer, som Lauridsen og Pedersen virkede indenfor, bør belyses nærmere.

Afgørende for forståelsen af sagens rette sammenhæng er selvfølgelig spørgsmålet om, hvad der forårsagede Sorø-bogbrændingen. Det findes dog allerede fuldstændigt oplyst i samtiden og er også korrekt refereret i litteraturen, men skal dog til orientering for læserne af denne artikel genopfriskes her i korte træk.

3. Fastlæggelse af de ydre omstændigheder

Tidsfæstelse af begivenheden

Først må dog noget så historisk grundlæggende som datoen for selve hændelsen slås fast. Som nævnt er datoen enten ikke blevet præciseret nærmere, eller også er datoen simpelt hen angivet forkert, når der endelig er anført en sådan. En komplet oversigt over tidligere skribenters forsøg på datering eller undladelse af samme vil føre for vidt her, men lad mig bruge de to mest relevante forfattere som eksempel, hvad der samtidig illustrerer, at dateringsusikkerheden går helt op til nutiden.

Børge Houmann, som er den, der hidindtil har skrevet mest om baggrunden for sagen og dens forløb, afholder sig således ganske

konsekvent fra at gøre en bestemt dato gældende. Han nævner gerne bogbrændingen i forbindelse med den journalistiske omtale, der var af den i eftermiddagsavisen B.T. den 5. december 1939, men gør det netop på en sådan måde, at den ubefæstede læser let kunne få det indtryk, at flammerne havde hærget om formiddagen samme dag, ja, Houmann synes selv – ganske ukritisk – at være af den mening⁸.

Gustav Nedergaard, der som nævnt er den lokale forfatter, der har gjort mest ud af hændelsen, går til biddet og anfører direkte den 5. december 1939 som datoen for udåden⁹, vel under indflydelse af netop Houmanns fremstilling, men denne datering er ingenlunde korrekt.

Ser man nøje på de samtidige kilder, in casu avisartikler, bliver det klart, at bogbrændingen fandt sted allerede den 2. december 1939, som var en lørdag, hvilket her også skal anføres som forklaring på, at nyheden spredtes lidt langsomt i pressen.

Den afgørende dokumentation af 2. december som *dagen*, er givet af den, der var nærmest til det: Magdalene Lauridsen. Sorø Amtstidende skriver nemlig mandag den 4. december 1939 følgende:

”Fru Magdalene Lauridsen, ”Ankerhus”, sagde *i Lørdags* til os: ...selv om Peder Dam var Bornholmer ligesom Andersen-Nexø og elskede Bornholm, saa har vi dog *i Dag* brændt alle de Andersen-Nexø Bøger, som fandtes paa Peder Dams Bibliotek (fremhævelser v/forf.)”¹⁰

Nærmere besked om hændelsen, såsom om hvorvidt den foregik offentligt, gav avisen ikke sine læsere.

Stedfæstelse af arnestedet

I pressens omtale af bogbrændingen i de følgende dage er det meget naturligt ”Sorø”, der som oftest fremhæves som stedet for begivenheden.

I den overhovedet første omtale, i Sorø Amtstidende den 4. december 1939 (jfr. ovenfor), angives reelt intet særligt sted i Sorø, men teksten lægger op til, at det kan være sket på eller ved Peter Dams Bibliotek.

Landspressen hiver "Sorø" frem i overskrifterne. BT, der var hurtigst i vendingen, bragte den 5. december 1939 således en 2-spaltet artikel om sagen under overskriften: "Andersen Nexø' Bøger paa Baalet i Sorø", men nævner også helt eksakt, hvor i Sorø det foregik¹¹, men den oplysning druknede i den hidsige debat og har mærkværdigvis lige siden været overset – vi venter lidt med afsløringen.

Politiken bragte en leder den 6. december 1939 med titlen: "*Heksebaal i Sorø*", og i avisens lille artikel dagen før om emnet hed det sig i underoverskriften, at bøgerne blev brændt på "Bibliotek i Sorø", i brødteksten specificeret som "Peder Dams Bibliotek", formentlig vildført af artiklen i Sorø Amtstidende den 4. december¹².

Denne udlægning er, lad det være sagt med det samme, en misforståelse, men den er heldigvis ikke blevet gentaget siden. Man kan også spørge: hvor på biblioteket skulle et sådant bål være antændt, vel ikke på gulvet?!

Når det drejer sig om eftertidens behandling, gælder det generelt, uden at sætte navne på alle de pågældende her, at "Sorø" er anført som stedet, og det har de fleste interesserede åbenbart ladet sig nøje med¹³.

Imidlertid kan Sorø, selv om det er nok så lille en by, være så mange ting, og hvad der er nok så afgørende: karakteren af misgerningen afhænger af, om den foregik i det offentlige rum eller under private former. I den henseende er der i de sidste par årtier fremført et par meget interessante bud på åstedet.

Den ene af de to hidtil uimodsagte teorier går ud på, at det var selveste torvet inde i Sorø by, der dannede rammen om begivenheden. Med andre ord skulle bålet være tændt i fuld offentlighed på byens mest markante lokalitet med det daværende rådhus beliggende på hjørnet af torvet og hovedgaden (Storgade). Det ville være en klassisk autodafé. En mere spektakulær måde at gennemføre provokationen på kunne næppe tænkes. Der er dog bare den alvorlige hage ved denne stedfæstelse, der er lanceret på hjemmesiderne for hhv. Andersen Nexø-museet og Assistens Kirkegård, at den *ikke* er i overensstemmelse med sandheden¹⁴.

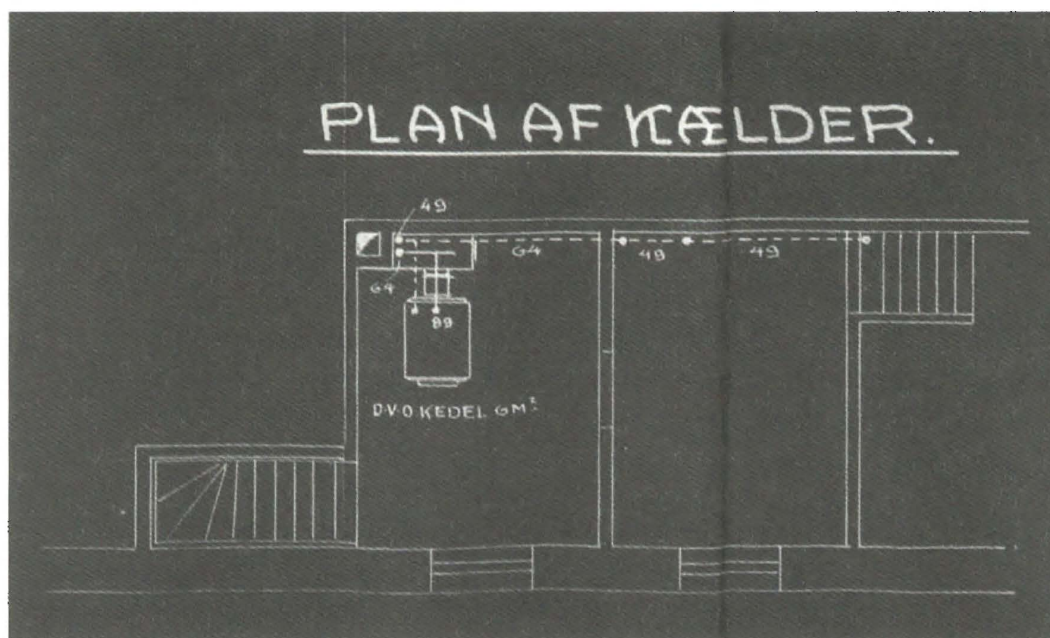
Af anden opfattelse er Gustav Nedergaard, der vil vide, at bålet flammede på "Ankerhus", nærmere betegnet "i seminariegården

foran Hovedbygningen”, altså dér, hvor brandstifteren selv havde sit virke¹⁵.

Er denne stedsangivelse rigtig, vil det sige, at bogbrændingen foregik, om ikke på offentlig grund, så dog i det fri og dermed så godt som i al offentlighed, men Nedergaards angivelse er heller ikke rigtig, selv om den slet ikke rammer så meget forbi, som torveversionen gør.

Hvad er sandheden da? Igen er det hovedpersonen selv, Magdalene Lauridsen, der leder os på det rette spor med denne erklæring få dage efter aktionen: ”...jeg (tog) personlig Nexø's Bøger og smed dem paa Fyret nede i Kedelrummet til vort Centralvarmeanlæg (fremhævelse v/forf.)”, hvorfor BT's redaktion også bruger formuleringen ”Autodafe i Kedelrummet” (fremhævelse v/forf.) som en let ironisk rubrik-overskrift¹⁶.

Er denne oplysning for utrolig til at være sand? Det har samtiden i det store hele åbenbart ment, og det gælder mærkeligt nok fuldt ud for eftertiden, eftersom alle lige siden enten har overset udtalelsen eller har valgt at ignorere den. Det sidste gælder f.eks. Houmann,

Kælderplan med markering af centralvarmefyret, hvor Nexøs bøger gik op i flammer. Tegning fra 1926 v. ing. Hans Thommesen, København

der naturligvis jævnt hen har benyttet sig af BT-artiklen og også en enkelt gang gengivet den næsten in extenso, endda inkl. den nævnte rubrikoverskrift, men ”kedelrum” satte han aldrig selv på prent¹⁷!

Inden vi ser på de nærmere omstændigheder ved bogbrændingen og omfanget af den og især også fokuserer på hovedpersonerne bag det, skal søgelyset rettes imod baggrunden for den som forklaring på, at gemytterne overhovedet kom så meget i kog.

4. Storpolitikken - og Nexøs rolle deri

Optræk til ny verdenskrig

1. september 1939 brød som bekendt 2. verdenskrig ud med Tysklands overfald på Polen, hvorefter England og Frankrig erklærede Tyskland krig. Kort tid efter raslede Sovjetunionen med sablen overfor Finland, som havde fået sin selvstændighed i 1917 og efterfølgende indført en parlamentarisk styreform.

Sovjetunionen, der havde rejst sig på ruinerne af det zaristiske Rusland efter 1917, men fået et lige så diktatorisk system som det gamle, nemlig et kommunistisk regime, indgik i august 1939 en ikke-angrebspagt med Hitler-Tyskland. Denne aftale havde en hemmelig tillægsprotokol, som tillod Sovjetunionen at indlemme de baltiske stater under sig og desuden at få adgang til det finske Karelen.

Denne delaftale var ikke kendt i samtiden, men Sovjetunionens pres mod Finland, som det kom frem i medierne i begyndelsen af oktober 1939 med nævnelse af bl.a. Sovjetunionens krav på det karelske næs nord for Leningrad, blev mødt med afsky af de demokratiske, europæiske landes regeringer og befolkninger.

Dog hverken ville eller kunne kommunister i disse lande tilslutte sig protesterne, men bifaldt tværtimod den sovjetiske stormagts ekspansive fremfærd. I Danmark gjorde Martin Andersen Nexø sig således til talsmand for Sovjetunionens interesser¹⁸.

Socialisten og forfatteren Martin Andersen Nexø

Martin Andersen var født på Christianshavn i 1869, men tog i 1894 tilnavnet Nexø efter den bornholmske by, som forældrene var flyttet til i 1877. Han blev uddannet som skomager i Rønne, men blev

ikke ved sin læst. I stedet debuterede han – efter et par højskoleophold og nogle års virke som avisskribent – som forfatter i 1898 og blev efterhånden som sådan en i vide kredse meget læst person.

Hans hovedværker er ”Pelle Erobreren” fra 1906-10 (filmatiseret i 1988 af Bille August) og ”Ditte Menneskebarn” fra 1917-21 (filmatiseret af Bjarne Henning-Jensen i 1946). De skaffede ham et godt ry i både ind- og udland. Allerede i 1912 blev han optaget som understøttelsesværdig kunstner på finansloven.

I mange år havde Nexø politisk bekendt sig som socialist, uden at det kom ham særlig meget til skade. Efter nogle års medlemskab af Socialdemokratiet – fra 1910-18 – blev han i 1919 hovedbestyrelsesmedlem af det nystiftede ”Socialistisk Arbejder Parti”, senere integreret i ”Danmarks kommunistiske Parti”, som Nexø dog forlod i 1923. Herefter var han partiløs, men fik på ny i en periode tilknytning til Socialdemokratiet for i 1937 at genindtræde i kommunistpartiet, hvis centralkomité han blev medlem af året efter. I 1939, da han fyldte 70 år og afsluttede sine erindringer med et fjerde bind: ”Vejs Ende”, kulminerede hans forfatterskab, mens hans liv var langt fra nået til vejs ende¹⁹.

Nexøs støtte til Sovjetunionens finlandspolitik

Nexøs beundring for Sovjetunionen var mange gange tidligere kommet til udtryk i forfatterskabet og på anden vis, men i 1939 fik hans blinde tillid til denne stormagt ret fatale følger for hans omdømme i det danske samfund.

Det var hans erklærede og ubetingede støtte i efteråret 1939 til Sovjetunionens aggressive holdning overfor Finland, der for mange var dråben, der fik bægeret til at flyde over.

Nexø gav sin mening i den aktuelle, storpolitiske strid til kende første gang i en – typisk for forfatteren – meget polemisk artikel, som stod at læse i den kommunistiske partiavis ”Arbejderbladet” for 15. oktober 1939. Heri betegnede han den finske regering som ”et mere end halvnazistisk Regimente”, hvorimod han tog ”det finske Folk” i forsvar; det havde intet at frygte fra øst, tværtimod skulle man iflg. Nexø ”byde Sovjet-Unionen velkommen i Østersøen”, så Nazi-Tyskland blev holdt stangen dér²⁰.

Nexø hænges ud i pressen

Nexøs artikel gav ikke i første omgang store dønninger i pressen. Dog var der de provinsaviser, få i antal, der kaldte Nexø "förræder". Nej, det var først, da artiklen udkom på russisk i det kommunistiske ungdomsblad "Komsomolskaja Pravda" den 14. november 1939, akkurat samme dag som forhandlinger mellem Finland og Sovjetunionen brød sammen, at dette sammenfald af omstændigheder fik større dele af den danske presse, herunder landsdækkende aviser som Politiken, til at tale om, at Nexø var faldet Finland i ryggen, ligesom hans optagelse på finansloven for 1940 kom til stor diskussion i Folketinget.

Antipatien for Nexø skærpedes yderligere, da Sovjetunionen den 30. november 1939 indledte den finsk-russiske vinterkrig ved at gå over grænsen til Finland, i hvilken forbindelse den russiske statsradio bragte citater fra Nexøs seneste skrivelser.

"Social-Demokraten", Socialdemokraternes partiavis, førte an i kampagnen mod Nexø ved allerede samme dag og igen dagen efter (altså den 1. december) at hænge ham ud som medskyldig. I lederen den 1. december blev Nexø ironisk kaldt "russisk Stabshornblæser", og denne leder beskrev desuden de danske kommunisters aktuelle holdning som "et skændigt og skamløst Förræderi overfor...Finland"²¹.

5. Vreden blusser op i Sorø

Lokal avisredaktør bærer ved til bålet

Sorø Amtstidende fulgte meget hurtigt op på lederen i "Social-Demokraten" den 30. november, men gik et drastisk skridt videre i dæmoniseringen af Nexø.

Fredag den 1. december 1939 skrev avisens redaktør Waldemar Pedersen (1889-1956) med direkte reference til den socialdemokratiske leder, at det var sjældent, at hans avis var enig med "Social-Demokraten", men han var enig i fordømmelsen af Nexø:

"...vi har intet andet end Foragt tilovers for "Landsmænd", der...optræder som Agenter for en Stat, som undertrykker enhver fri Meningstilkendegivelse, og som Haandlangere for

denne Stats brutale Voldsdaad overfor et Land og et Folk, som staar os nær...”.

For Waldemar Pedersen var afstandtagen i ord imidlertid ikke nok, der skulle handling til. Foragten måtte give sig ”et praktisk Udslag”, og her foreslog han ”alle danske Blade”, at de skulle opfordre deres læsere til ”at udrydde Andersen-Nexøs Bøger af vore private og offentlige Bogsamlinger”, en aktion, hvis karakter han præciserede yderligere:

”Vi opfordrer ikke til Vold, men vi opfordrer enhver til at brænde, hvad han maatte have af Andersen-Nexøs Værker, og vi opfordrer ansvarlige Biblioteksmyndigheder til at gøre det samme med Bibliotekernes Eksemplarer”.

Redaktøren sluttede denne svada af med følgende, højtidelige op-råb:

”Væk med Hr. Andersens Bøger af danske Reoler. Det skylder vi Finland, og det skylder vi os selv.”²²

Waldemar Pedersens ansvar

At Waldemar Pedersen skød sig selv i foden ved at gå ind for ”fri Meningstilkendegivelse” og i samme åndedrag opildne til bogaf-brænding, var han åbenbart ikke klarttænkende nok til at indse. At ordene tilmed ikke kom fra en almindelig læser eller som et politisk indlæg, men fra en person, der var officiel repræsentant for et foretagende, for hvilket ytringsfriheden turde være alfa og omega, gør det udfald, som W. Pedersen kom med, endnu mere absurd.

Som den, der i en avisleder direkte opfordrede til at gennemføre bogbrænding og dermed må siges at være den egentlige ophavsmand til de tilfælde, hvor opfordringen blev ført ud i livet, må også redaktør Waldemar Pedersen påkalde sig vores særlige interesse.

Hvordan Waldemar Pedersen var som redaktør, og hvilket avis-mæssigt bagland han fungerede ud fra, er spørgsmål, der trænger sig på.

For at tage avisen først. Den var grundlagt i Slagelse i 1815, men fik først i 1845 navnet Sorø Amtstidende. Avisens politiske ståsted blev i 2. halvdel af 1800-tallet Venstre. Den navnkundige chefredaktør Hans Jensen, virksom på denne post i hele 47 år, fra 1891-1938, gav bladet "sit personlige præg af grundtvigsk dyrkelse af aktivt folkestyre, nationalbevidsthed, frireligiøsitet, folkeoplysning og tolerance".

Denne karakteristik af den redaktionelle linje ved presseforskeren Niels Thomsen overfører denne også på Jensens efterfølger og svigersøn Waldemar Pedersen, der altså i 1939 var ret ny i chefredaktørstillingen, med den tilføjelse, at "Wald. Pedersen..særligt gjorde SAT til et uafhængigt og frygtløst organ på Venstres højre fløj..."²³

Det er utvivlsomt rigtig information, som Niels Thomsen giver her, men én ting går han fejl af: tolerance var just ikke det, der prægede Waldemar Pedersens tankegang den 1. december 1939, men lederen denne dag, der i sig selv var en pressehistorisk sensation og højst angribelig, forbigås ganske af Thomsen.

Læserreaktioner på opråbet

Skolebestyrer Anders Dolleris, Høng, bakkede måske allerede den 2. december 1939 Sorø Amtstidendes opfordring til bål op, da han skrev, at "det vilde være naturligt, at det danske Samfund paa passende Maade gav Udtryk for sin Vurdering af hans (Nexøs, forf.) Rakkertjeneste...Der er jo flere Maader at gøre det paa."²⁴ I de følgende dage kom der kun enkelt positiv tilkendegivelse fra en læser i - Kolding²⁵.

Sorø Amtstidende mødte på den anden side heller ikke nogen åben fordømmelse fra sine læsere, men det er måske også for meget at forvente, at modstandere ville stå offentligt frem. Opsigelse af abonnementet kunne også være en form for protest, men en sådan reaktion lader sig sikkert ikke længere fastslå.

Lokal modstand

Sorø Amtstidende opfordrede offentligheden til at gå til yderligheder, men heldigvis – både for byens skyld og for lokalpressens

ry, blev idéen straks mødt med lokal modstand. Det var Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn, som dagen efter betegnede udspillet som ”en moderne Hadets og Foragtens Autodafé” og i stedet kom med dette råd:

”Naar Sorg og Bitterhed over Tidens Ulykker og Menneskers Forvildelse er ved at fylde dit Sind med Had, tag da ned af Reolen f. Eks. ”Pelle Erobreren” eller ”Ditte Menneskebarn” og lad disse Bøgers Væld af menneskelig Godhed ramme din Sjæl. Af Had og Forfølgelse kommer intet godt.”²⁶

Har Magdalene Lauridsen set dette synspunkt, har hun i hvert fald ikke ladet sig påvirke af det. Hun gik i aktion samme dag.

De to andre dagblade med relation til Sorø, Sorø Amts Dagblad og Sorø Folketidende, forholdt sig derimod tavse i denne vigtige indledende fase.

6. Bogbrændingen – som den faktisk fandt sted

At det var Waldemar Pedersens leder, der var motiverende for Magdalene Lauridsens raske handling, ville være indiskutabelt, også selv om vi ikke havde hendes egne ord for det, men det har vi:

”Sorø Amtstidendes Artikel om Andersen-Nexø var som talt ud af mit Hjerte. Det er den rigtige Maade at reagere og protestere paa: at brænde Andersen-Nexøs Værker.”²⁷

Som tænkt, så gjort. Lørdag den 2. december (klokkeslettet kendes ikke så nøje) gik Magdalene Lauridsen fra sin bolig på Ankerhus den korte strækning hen til Peter Dams Bibliotek, som lå på hjørnet af Slagelsevej og Peter Dams Vej, og fjernede, som tidligere refereret, alle de Nexø-værker, der var dér, men det var, jfr. nedenfor, næppe flere end, at hun kunne tage dem med sig tilbage til Ankerhus, om ikke i favnen, så vel i en taske eller lignende, for resolut at smide dem i seminariets centralfyr, der dengang var placeret i en kælder tæt ved forstanderens bolig.

Vi ved også i nogen grad, hvilke værker der konkret var tale om. Denne viden kan hentes fra udtalelser fra Lauridsen selv. Af erklæringer i en avis få dage senere fremgår det med ønskelig tydelighed, at hun i det mindste lod ”Ditte Menneskebarn” og ”Pelle Erobreren” gå op i luer²⁸. Det var Nexøs mest kendte værker, som Lauridsen her havde fat i, uden tvivl i den beregnende forvisning, at det også ville have den største effekt! Sandsynligvis var der dog også andre værker af Nexø på Peter Dams Bibliotek, som så røg samme vej som dem.

Det ville være meget naturligt, om hun havde haft en person til at hjælpe sig rent praktisk, både med at bære bøgerne og gå til hånde ved betjeningen af fyret, og om der var andre, der overværede optrinnet, men det var en enmandsaktion uden tilskuere, fremhævede hun selv:

”...jeg vil gerne pointere, at jeg helt og holdent har handlet paa egne Vegne...jeg (tog) personlig Nexøs Bøger og smed dem paa Fyret...Der blev hverken holdt Tale eller anden Komsammen i den Anledning.”²⁹

Hvordan det så langt senere er blevet til, at begivenheden enten udspillede sig på torvet i Sorø eller i seminariegården og i dette tilfælde fandt sted som en ”offentlig afbrænding” ”under overværelse af elever, medarbejdere og en række indbudte gæster, heriblandt den lokale presse”³⁰, står gådefuldt hen, men det er ikke første gang, at en fjer er blevet til fem høns!

Lauridsen tog altså det fulde ansvar på sig selv, men hun agerede indenfor et system med love og regler, og var det alt sammen således så problemfrit, som hun prøvede at fremstille sagen? Og var der virkelig ikke andre involverede?

Hvordan kan man i det hele taget forklare hendes tilsyneladende egenrådige og under alle omstændigheder spektakulære handlemåde? Hvilken slags person var hun? Som Claus Bjørn så rigtigt har påpeget, vil det være meget relevant at ”trænge nærmere ind i den mangfoldige og sammensatte skikkelse, som hun *må* have været”, for bedre at kunne forstå hendes hidsige adfærd³¹.

*7. Magdalene Lauridsen - anstifteren**Karrierekvinden*

Her skal der blot gives en meget kortfattet redegørelse for Magdalene Lauridsens liv og levned³² indtil den ulyksalige hændelse i december 1939, så det for den læser, der ikke har særligt kendskab til figuren, står klart, hvilken rolle Magdalene Lauridsen spillede i samtiden, ikke bare i lokalsamfundet, men også på det nationale plan.

Hun havde skaffet sig et godt ry som en modig pionér ved i 1902 at grundlægge Ankerhus Husholdnings-seminarium på et større areal nord for Slagelsevej lige vest for Pedersborg Sø, den gang en del af Sorø Landsogn, og hendes indsats som udholdende og fremsynet forstander for denne institution fra samme år og frem til efter 1939 aftvang respekt blandt folk landet over såvel som hos politikerne på tinge.

I de første årtier af 1900-årene var der i husholdningssagen næppe noget initiativ, uden Magdalene Lauridsens navn stod bag. Ikke mindst undervisning havde hendes bevågenhed. Således stod hun bag oprettelsen af kommunale efterskoler i husgerning og indførelse af skolekøkkener, men hun var også aktiv politisk. Således kæmpede hun for kvindernes valgret op til 1915, og i 1916 blev hun medlem af indenrigsminister Ove Rodes "Overordentlige Kommission", der skulle give anvisning på løsninger af mangelproblemerne under 1. verdenskrig. "Mor Magda" blev derfor i disse år et begreb, som var forbundet med stod respekt, og heller ikke i dag kan man frakende hende de fortjenester, hun indlagde sig som forkæmper for husholdningssagen.

Privatpersonen

Den hidtil gældende opfattelse af Magdalene Lauridsen er uden undtagelse særdeles positiv. Den er nok bedst formuleret af Folmer Dam. Han har karakteriseret sin stedmoder som værende "i bund og grund ægte dansk", og, fortsætter han, hun havde "en rig, varm-hjertet og stærk personlighed", ligesom hun var "et kristent men-

Forstanderinde Magdalene Lauridsen i sine velmagtsdage i 1930'erne, stående foran de ældste bygninger på Ankerhus

neske i ordets bedste forstand – og tillige – og måske netop derfor – en overbevist humanist”³³.

Af Folmer Dam, stedsøn og efterfølger, kunne man nok ikke forvente sig tilkendegivelser, som lavede ridser i lakken, men heller ikke fra anden side er der hverken før eller efter blevet pillet ved Magdalene Lauridsens glorie.

Gustav Nedergaard, som er den i nutiden, der mest indgående har beskæftiget med Magdalene Lauridsens liv og levned, har dog ikke i sin biografi om hende nogen sammenfattende karakteristik, men gennemgående er det et positivt portræt, han giver af hende, og heller ikke i spørgsmålet om Lauridsens adfærd den 2. december 1939 tør han fælde nogen dom over hende; han kan højst svinge sig op til at hæfte betegnelsen ”affære” på bogbrændingen³⁴.

Med rette har Claus Bjørn kritiseret Nedergaard for generelt bare at være ”konstaterende” i sin skildring af Magdalene Lauridsens mere usædvanlige sider. Bjørn peger alternativt på et par kilder, som bidrager til at belyse Magdalene Lauridsens sammensatte person, dels erindringer af landboskolelæreren Chr. Christensen, som indtil sin død i 1921 var en meget nær ven af hende, og dels erindringer af medarbejder i centraladministrationen og senere, fra 1934, amtmand på Bornholm P. Chr. v. Stemann (1891-1966), som hun mødte på embedsmandsplan i København³⁵.

Imidlertid kan man ikke bebrejde Nedergaard for ikke at have benyttet Chr. Christensens erindringer, for det har han faktisk, endda i vidt omfang. Ikke mindst citerer Nedergaard det meste af den ret lange og overvejende positive beskrivelse, som Christensen har givet af hende, bl.a. dette:

”Hun er en ejendommelig, opofrende og virksom Kvinde, alvorlig og dybtfølende...Efterhaanden har jeg faaet Ærbødhed for hende og hendes Virksomhed, hendes Naturel og Maade at arbejde paa.”³⁶

Men netop de kritiske ord om Lauridsen, som Christensen som antydet også kan hæfte på hende, tager Nedergaard ikke med, de er som følger:

”Hun har følgelig sine Fejl og Mangler som alle andre; men dem ser man næsten ikke, naar man har lært hende at kende, overfor alle hendes store og gode Egenskaber”.³⁷

Det havde været godt for diskussionen her, om Christensen havde givet eksempler på, hvad Lauridsens negative sider bestod i, men det har han valgt at afstå fra, utvivlsomt fordi hans bog udkom, mens Lauridsen endnu levede i bedste velgående.

Derimod har Bjørn ret i, at Nedergaard ikke bruger Stemann, men hvis Nedergaard ellers har været opmærksom på Stemann, er det kun forståeligt, at han ikke har brugt ham, for der er reelt ikke noget videre at hente i hans karakteristisk.

Et sted nævner Stemann således kun Magdalene en passant, og et andet sted betegner han hende som ”det elskelige, trofaste og særprægede menneske”³⁸. Det er en karakteristik, som ikke adskiller sig fra Chr. Christensens; hans ”ejendommelig” og Stemanns ”særpræget” står for det samme, men for Stemann var Lauridsen altså heller ikke helt almindelig.

Da Stemann desværre lige så lidt som Christensen uddyber, hvad der var særpræget ved Magdalene Lauridsen, selv om hun på udgivelsestidspunktet var død, bliver vi heller ikke klogere på hende den vej rundt.

Oplysninger om Lauridsens personlige og politiske habitus, der kan forklare hendes ekstreme adfærd i 1939, findes dog heldigvis andetsteds.

Politisk set var hun iflg. en journalist i samtiden lidt af hvert: ”Hun er født Venstre, har radikale anskuelser, konservative tilbøjeligheder og socialistiske sympatier”, hvad hun lidt for spøg tog til sig.³⁹

Men mest af alt var hun liberal eller mere nøjagtigt: hun følte sig stærkest knyttet til partiet Venstre, uden dog på noget tidspunkt at være medlem af partiet. Hvor hun endnu i 1929 erklærede Venstre for sit parti, så kom det dog i 1930’erne til et brud⁴⁰, men det har ikke rokket afgørende ved hendes tilknytning til den borgerlige del af samfundet i al almindelighed, men der var unægtelig kredse i den

danske højrefløj, der sværmede for nazismen i 30'ernes Tyskland. Der er dog ikke noget, der tyder på, at hun sympatiserede med disse kræfter.

Det hører med til billedet af Magdalene Lauridsen, at hun fra 1911-18 havde en ægtemand Peter Dam (f. 1853 i Rønne og d. 1918 i Sorø), som fra 1905 og frem af politisk overbevisning var radikal⁴¹.

At være radikal på den tid indebar på visse områder, ikke mindst de forsvarsmæssige, holdninger, som stod i skarp modsætning til Venstres idéer, men i dette tilfælde var de politiske forskelligheder ikke til hinder for en ægteskabelig alliance, hvad der vidner om tolerance – fra begges side. Tværtimod synes de modstridende synspunkter at være blevet udnyttet til fælles bedste, ikke bare i familielivet, men også og vel især i arbejdet for at fremme virksomheden på Ankerhus, som Peter Dam dog først blev knyttet til i 1912, men hvor han straks indførte nye pædagogiske tilbud, som vi skal se i afsnit 8.

Naturligvis var enkefru Lauridsens drastiske skridt i december 1939 politisk bestemt, men så rabiát var hun normalt ikke, hverken i tanke eller handling, og hvorfor skulle netop hun – af alle antikommunistere i Sorø og omegn, og dem var der mange af her som dér – gå til yderligheder?

Når Lauridsens politiske holdning således ikke alene kan forklare hendes adfærd, så er det så meget mere påtrængende at søge at kaste lys over hendes personlighed. Kan vi komme bag om udtrykkene ”ejendommelig” og ”særpræget”?

Ét er, at hun i sin ydre fremtoning var umådelig konservativ, altid iført sort kjole med sølvspænde og sort hovedtøj, ude som inde, sådan som det var skik i den jyske familie, hun stammede fra. Alene det gjorde hende til en noget nær original skikkelse overalt, hvor hun færdedes blandt høj og lav, men var hendes sind lige så mørkt?

Et ganske interessant udsagn til belysning af dette blev fremprovokeret af netop bålbrændingen i 1939. Det stammer fra en gerningskvinden meget nærtstående person, nemlig steddatteren Karen Blicher Dam (f. 1905 i Nexø), som reagerede spontant på stedmoderens initiativ i et brev til ingen andre end Andersen Nexø selv! Heri står bl.a.:

”Jeg tror De ved, hvem min far var: Peter Dam fra Nexø, og så ved De sikkert ogsaa, at han var en frisindet mand, en hader af diktaturets metoder, og han ville aldrig have tilladt, at den slags skete på hans grund... Min stedmor fru M. Lauridsen, Sorø... er ellers et menneske af format, men hun er impulsiv og et produkt af traditioner, bondestolthed og ufordøjet nationalisme – det er forblindelse, hun har egentligt et varmt hjerte!”⁴²

I Karen Blicher Dams underligt lidet udnyttede brev gives en mere afslørende analyse af Lauridsens karakter, end den vi kender fra erindringslitteraturen, hvis den da ellers står til troende, men hvorfor skulle den ikke det? Karen Dam giver dog også sin stedmoder rosende omtale, så hun var ikke kun ude på at sværte sin stedmoder til.

I øvrigt var Lauridsen selv lidt berørt over, at hun forgreb sig på bogbestanden på biblioteket, der var opkaldt efter hendes egen mand. Hun udtalte nemlig, at det skete, ”selv om Peder Dam var Bornholmer ligesom Andersen-Nexø og elskede Bornholm”⁴³. Lauridsens perspektivering er dog anderledes nostalgisk-uskyldig end steddatterens rammende vurdering af sin far Peter Dam som ”en frisindet mand”.

Når talen er om Magdalene Lauridsens mand, er den måde, som hun blev hans hustru på, heller ikke uvæsentlig til forståelse af den person, som hun var. Hun forelskede sig i ham, der var tyve år ældre, men det var på et tidspunkt, hvor han i forvejen var gift og allerede havde 4 børn. Det forhindrede dem ikke i at mødes, og i al fald avlede de en gang i foråret 1899 et barn sammen (datteren Margaret). Det blev sat i verden i januar 1900 – i dølgsmål i England. Det forhindrede dog ikke Peter Dam i at få to børn mere i sit ægteskab.

Et sådant parforhold, som Magdalene og Peter havde, ville ikke vække særlig megen opsigt i vore dage, men dengang var det særdeles tabu-belagt. Det var da heller ikke noget, Magdalene Lauridsen talte åbent om, og hun undgik behændigt at blive konfronteret med spørgsmål om datterens herkomst.

At Magdalene Lauridsen opførte sig, som hun gjorde, vidner bl.a. om, at hun var parat til at blæse på normerne, hvis de stod i vejen

for hendes private planer. At Peter Dam på sin side var lige så grænseoverskridende, er man tilbøjelig til at glemme, men det gør ikke Magdalenes andel i den illegale forbindelse mindre interessant, for ikke at sige mindre forbløffende.

Først da Peter Dams hustru døde i 1910, kunne Magdalene Lauridsen, 38 år gammel, gifte sig med ham. Det skete i 1911. Der kom dog ikke flere børn ud af det skind.

Der er yderligere et specifikt moment af betydning for forståelsen af Lauridsens momentane hidsighed i den konkrete situation i 1939. Det drejer sig om, at hun, der allerede i 1909 havde gjort sig til bannerfører for et nordisk samarbejde på husholdningsområdet, havde fået et nært forhold til Finland gennem sine kontakter til kolleger i landet, ligesom unge derfra kom til Ankerhus som elever eller kursister. De tætte bånd til Finland beskrev hun selv til pressen som en medvirkende omstændighed. Bogbrændingen var, kan man sige, hendes måde at erklære det finske folk sin solidaritet på⁴⁴.

8. Magdalene Lauridsens referenceramme - de involverede institutioner

På samme måde som Waldemar Pedersen ikke bare var en isoleret person, der levede, tænkte og talte i sin egen verden, således skal Magdalene Lauridsens handlemåde vurderes ud fra de spilleregler, som var gældende for "hendes" bibliotek, Peter Dams Bibliotek, i særdeleshed og for biblioteksvæsenet på den tid i almindelighed.

Peter Dams Bibliotek

Først skal vi se lidt nærmere på det bibliotek, som leverede materialet til Lauridsens hævnaktion. Det var som nævnt opkaldt efter hendes mand Peter Dam (1853-1918).

Historikken i dets tilblivelse er den, at efter deres giftermål i 1911 oprettede han i 1912 en børneskole i forbindelse med et forskoleseminarium på den modsatte side af Pedersborg sø, i en villa på det sydvestlige hjørne af Peter Dams Vej (navnet besluttet i 1920) og Slagelsevej.

Nogen tid efter hans død i april 1918 indrettede enken i stedet for børneskolen og forskoleseminariet –"efter tilskyndelse fra biblioteksfolk" og til minde om ham ved at "fortsætte hans mangeaarige

Oplysningsarbejde” – et bibliotek og desuden en børnehave i det lokale, der tidligere fungerede som skolestue i villaens stueetage⁴⁵, hvilket lokale de to institutioner herefter var fælles om, indtil bibliotekets ophør i 1940. (Børnehaven blev nedlagt i 1942).

Grundstammen i biblioteket blev dannet af forskoleseminariets bogsamling og af Peter Dams efterladte, private bogbestand. Hvilke værker der konkret var tale om – udover et stort antal børnebøger –, vides ikke med sikkerhed, for en fortegnelse over bogbestanden findes ikke bevaret, men mon ikke skønlitteraturen og faglige emner som samfundsforhold og historie var godt repræsenteret.

Man kan i den forbindelse sagtens forestille sig, at visse værker af Andersen Nexø, såsom Pelle Erobreren, er blevet anskaffet af Peter Dam privat, og at de efter hans død er fulgt med over i det ny bibliotek – for senere at blive brændt af hans enke.

Biblioteket blev taget i brug den 29. juli 1919 (Magdalenes og Peters bryllupsdag) og var i begyndelsen for så vidt Magdalene Lau-

Peter Dams Bibliotek blev indrettet i 1919 i hans forskoleseminarium, der eksisterede fra 1912-18. Billedet er taget den 31. juli 1919, da en mindesten for Dam blev afsløret. Villaen er fra 1909

ridsens eller Ankerhus' eget, men det var fra første færd åbent for folk i Sorø Landsogn, hvilket sogn først i 1950 blev sammenlagt med Sorø købstadskommune. Sognebetjeningen blev formaliseret i 1920, da biblioteket søgte og vel også straks fik status som statsstøttet bibliotek.

Bibliotekets officielle formål var "at fremme den almindelige Oplysning ved at give Omegnens Beboere let Adgang til Underretning og Oplysning" med den uofficielle tilføjelse: "... ogsaa paa rent faglige Omraader ved Siden af at give god og underholdende Læsning"⁴⁶.

Der hersker nogen uklarhed om bibliotekets formelle forhold i begyndelsen af dets eksistens, men efter nogle år kom der officielt styr på det med vedtagelsen den 5. februar 1924 af "Vedtægter for Peter Dams Bibliotek". De fastslog, at biblioteket var en selvejende institution med egen bestyrelse.

Bestyrelsen bestod af fem medlemmer. Den var en sær blanding af et repræsentativt og et selv-supplerende organ, idet Magdalene Lauridsen var om ikke født, så dog selvskrevet medlem – med ret til at udpege yderligere et af de fire andre medlemmer. Denne person var i bogbrændingsåret 1939 ingen ringere end amtmanden for Sorø Amt Vilhelm Topsøe (amtmand fra 1932-55). Desuden havde Sorø Landdistrikt ret til at udpege ét medlem, hvilket meget naturligt var lig med sognerådsformanden i mange år, også i 1939, ensbetydende med skræddermester Chr. Richardt, og de sidste to kom fra en støtteforening⁴⁷.

Hvem der beklædte formandsposten, forlyder der ikke noget om, men et godt gæt vil være, at det gjorde fru Lauridsen selv.

Omtalte støtteforening blev stiftet i forbindelse med den ny status i 1920 under det officielle navn "Biblioteksforeningen for Sorø Landsogn og Omegn" og havde som hovedformål at "støtte Peter Dams Bibliotek", d.v.s. skabe mulighed for indkøb af bøger, men den kunne også gennem repræsentation med 2 personer i bibliotekets bestyrelse påvirke dettes daglige drift.

Den ene foreningsrepræsentant var formentlig fra begyndelsen af eller i det mindste siden sidst i 1922 og helt frem til bibliotekets

Læsestuen på Peter Dams Bibliotek, foto fra 1920'erne

ophør Folmer Dam, og den anden var fra tidligst maj 1926 og lige så længe som Dam Agnes Eliasson. Begge var de personer, der var meget stærkt knyttet til Magdalene Lauridsen, Folmer Dam som stedsøn (f. 1895 i Rønne, d. 1973 i Sorø) og Eliasson som hendes lillesøster (f. 1883 i Astrup, d. 1973), men ikke nok med det.

Folmer Dam, der var husholdningslærer ved seminariet, overtog i 1931 villaen, hvor Peter Dams Bibliotek havde til huse. Han og hustruen havde allerede i 1929 lejet sig ind på 1. salen. Stueetagen udlejedes nu af Folmer Dam til biblioteket, hhv. børnehaven.

Agnes Eliasson havde storesøster Magda ansat som den første bibliotekar ved Peter Dams Bibliotek, selv om Agnes' baggrund var den, at hun var gartneruddannet og havebrugskandidat. Formentlig var hun i forvejen ansat i disse egenskaber ved Ankerhus. Pr. maj 1926 var hun dog blevet afløst som bibliotekar af Sigurd Strangen, hvorfor hun herefter var i sin gode ret til at indtræde i bestyrelsen⁴⁸.

Til bibliotekets pasning blev altså ansat en bibliotekar på deltid, og aflønningen og de øvrige driftsudgifter blev dækket af tilskud

fra forskellig side. Landsognet bidrog med et symbolsk beløb, som gerne lå på 50 kr. årligt, mens hovedparten blev ydet af Magdalene Lauridsen personligt og Ankerhus Husholdnings-seminarium i skøn forening. Men der var en væsentlig tilskudsyder mere: den danske stat!

Da Lauridsen i 1939 forsvarede sin egenmægtige handling med bl.a. følgende argument, at "Peder Dams Bibliotek er en selvejende Institution, som opretholdes ved et Tilskud fra mig og mit Seminarium"⁴⁹, da fortav hun aldeles, at biblioteket allerede i 1920 var kommet med i den såkaldte Biblioteksordning og således var berettiget til at modtage et årligt driftstilskud fra staten – forstået som modydelse for bibliotekets betjening af landsognet⁵⁰.

På den anden side var det lokale bibliotek så også forpligtet af lovgivningen for biblioteksvæsnet i Danmark.

Bestyrelser og bibliotekar

Lauridsens beskrivelse overfor BT den 5. december af, at hun havde frie beføjelser i forhold til Peter Dams Bibliotek, svarede ikke helt til virkeligheden, hverken når der henses til de lokale eller de nationale vilkår for biblioteksvirksomhed.

For det første var der en bestyrelse for Peter Dams Bibliotek. Skulle den ikke spørges først i tilfælde af en så usædvanlig handling, som den Lauridsen præsterede? Jo, det skulle den vel principielt. Men i givet fald var det en formssag, al den stund Lauridsen var formand af den enevældige type. Havde hun følere ude hos kolleger i bestyrelsen, har hun nok ikke mødt modstand af betydning, men sådanne kontakter bliver det nok aldrig muligt at fastslå.

Repræsentanterne for myndighederne i biblioteksbestyrelsen, i 1939 repræsenteret med Topsøe for amtet og Richardt for landsog-net, kan næppe have været særlig tilfredse med Lauridsens fremfærd. De tog dog på den anden side ikke offentligt afstand fra den, hvad der er nok så tankevækkende.

Det er endvidere nærliggende at forestille sig, at Lauridsen ville underrette sin bibliotekar, inden hun skred til værks. Men igen: vi ved intet om det.

Det er heller ikke meget, vi ved om Sigurd Strangen, da han af Lauridsen blev ansat som bibliotekar pr. maj 1926, men han har givetvis ligget på linje med hendes livssyn, siden hun antog ham.

Af profession var Strangen uddannet i gartneri og frøavl. Hans biblioteksmæssige kvalifikationer begrænsede sig til et statsligt bibliotekskursus af en måneds varighed i 1925, et job som elev ved Kalundborg Bibliotek i to måneder og et assistentjob ved Peter Dams Bibliotek fra juli 1925.

Desuden påbegyndte han en karriere som forfatter. Før 2. verdenskrig begik han nogle ret populære børnebøger i eget navn eller under pseudonym (Gyrithe Storm), men han blev først kendt som novelle- og romanforfatter efter krigen.

Hans skudsmål som bibliotekar i Sorø var bestemt ikke det bedste:

”...Sigurd Strangen (er) en fuldkommen umulig Mand til denne Virksomhed”. Desuden: ”...Sigurd Strangen er mere Spejderfører, Forfatter og Gartner paa Ankerhus, end han er Bibliotekar paa Peter Dams Bibliotek, d.v.s. at Staten yder Bidrag til Opretholdelse af Virksomheder, der ikke vedkommer Biblioteket.”

Disse barske konstateringer, som Tilsynet gjorde sig i maj 1930⁵¹, og som i voldsom grad indikerer rene ulovligheder, fik dog ikke nogle konsekvenser for statsstøtten; den fortsatte uforandret de følgende år.

På ovennævnte baggrund må vi sige, at var bibliotekaren Sigurd Strangen blevet rådspurgt eller bare adviseret af sin chef, havde han nok ikke haft de store betænkeligheder eller lyst til opponeren.

Den lokale støtteforenings holdning behøvede Lauridsen i al fald ikke skænke den mindste tanke, for dens to repræsentanter i biblioteksbestyrelsen havde hun i sin hule hånd.

Imidlertid kan man med rette spørge, om Lauridsen kan have undladt at skele til, at hun ikke bare var en formand for et lille bibliotek, men at hendes navn i langt højere grad var knyttet til en landskendt institution Ankerhus Seminarium?

Seminariet var i april 1939 blevet omdannet til en selvejende institution, men denne formelle ændring betød ingen ændring i de herskende forhold på stedet. Forstanderen gav ikke sådan tøjlerne fra sig, så også på den post havde hun fat i den lange ende. Til en begyndelse var der faktisk ingen bestyrelse, men bare et ”rådgivende udvalg”, sammensat af trofaste medarbejdere, herunder hendes ovennævnte søster Agnes Eliasson og stedsønnen Folmer Dam. Som forstander tiltog Lauridsen sig i praksis rettigheder, som var hun formand for udvalget⁵². Nej, fra den kant var der virkelig intet at frygte!

Formalia

a) Lokale vedtægter og reglement

Uanset Magda Lauridsens magtfuldkommenhed på Ankerhus og i de relaterede funktioner var der visse bestemmelser af juridisk art, som hun – på papiret – var bundet af.

Rent lokalt gjaldt der for det første visse regler for brugen af Peter Dams Bibliotek. De var blevet nedfældet af bibliotekets bestyrelse i løbet af 1922 og trådte i kraft den 1. december dette år i det førnævnte ”Reglement”, bestående af 10 paragraffer.

Heri blev det bl.a. foreskrevet, at ”Bøgerne skal hentes og bringes velindpakkede, og Laaneren er pligtig til at erstatte de Bøger, der ødelægges eller bortkastes”!⁵³ For det andet forholdt det sig således, at bibliotekets bestyrelses virksomhed var omfattet af det sæt vedtægter, som bestyrelsen havde vedtaget den 5. februar 1924 og derpå var blevet godkendt af Biblioteksdirektøren. Heri siges det klart, at ”Bestyrelsen er ansvarlig for Bibliothekets Drift” (§ 2)⁵⁴.

b) Den nationale bibliotekslovgivning

I og med, at Peter Dams Bibliotek modtog statsstøtte, primært begrundet i den ret, som beboerne i Sorø landsogn og omegn fik til at bruge det, var det naturligvis på den anden side underkastet statens overordnede lovgivning på området og omfattet af statslig kontrol og revision.

De statslige vilkår for biblioteksdrift, som de var gældende i 1939, gik tilbage til den d. 31. marts 1931 af Landstinget vedtagne lov om statsunderstøttede biblioteker, revideret ved lov af 7. april 1936⁵⁵.

Lovens primære formål var at fastsætte kriterierne for udløsning af tilskud fra staten og for størrelsen af dem. Bortset fra det økonomisk grundlæggende krav, at et lokalt tilskud på min. 75 kr. årligt var forudsætning for et statsligt, var det et vigtigt krav, at udlån skulle være gratis eller ske ”mod et mindre årligt Vederlag” (§ 2d). Loven rummede desuden bestemmelser omkring vedtægter, arbejdsplan og beretning. Det var forholdsvis begrænsede kriterier, som Peter Dams Bibliotek godt kunne leve op til.

Heller ikke de mere udpenslede specifikationer i den lidt senere udarbejdede bekendtgørelse⁵⁶ vedr. opfyldelse af lovens paragraffer var uoverkommelige.

Med hensyn til udlån af bøger blev det bl.a. foreskrevet, at ”beskadigede eller bortkomne Bøger skal erstattes af Laanerne”. Men det var en gammel forskrift, som Peter Dams Biblioteks reglement fra 1922 som bemærket tog hensyn til.

Den mulighed, at nogen på den anden side af skranken skulle få lyst til at ødelægge bøger ved f.eks. at smide dem på bålet, blev end ikke strejft i den samlede lovgivning – bogbrænding i offentligt regi var slet ikke forekommet i Danmark siden 1700-årene. Noget sådant var utænkeligt i 1931 – bare to år før fænomenet blev dyrket af det nazistiske Tyskland.

Da 1931-loven skulle revideres på ny i løbet af 1936, havde lovgiverne mulighed for at tage ved lære af de uhyrligheder, som var hændt i Tyskland i mellemtiden, men nej. Emnet blev ikke engang diskuteret i det forberedende lovarbejde. Det færdige lovforslag blev ”med nogle mindre væsentlige ændringer” ophøjet til lov den 7. april 1936⁵⁷.

Altså blev der ikke på nogen måde taget højde for mulig genoplivelse af tidligere tiders uskik. Det var et problem, som man åbenbart skønnede, ikke var af reel natur på dansk grund.

Peter Dams Bibliotek modtog det lovhjemlede tilskud fra staten år efter år, både før 1931 og efter, også selv om driften af det – både sagligt og fagligt – ikke altid var i den bedste orden, ja, ligefrem i længere eller kortere perioder var på kanten af loven⁵⁸.

Her skal de mærkværdige forhold ikke belyses nærmere, men det skal bare slås fast, at staten i håndteringen af problemerne viste

sig fra sin pæneste side. Men kunne staten i december 1939 stiltiende se på, at bøger fra et statsunderstøttet bibliotek ligefrem blev brændt?

9. Bogbrændingen i danmarkshistorisk perspektiv

For at sætte Sorø-bogbrændingen ind i det rette historiske relief skal der her gives et rids af udbredelsen af fænomenet igennem tiderne herhjemme.

At der blev brændt bøger af i Sorø i 1939, var virkelig på den tid et særsyn, som da også vakte opsigt landet over, men det var så langt fra noget nyt i Danmarkshistorien. Det var set før, men det var længe siden, der havde foregået noget lignende. Vi skal faktisk helt tilbage til 1600-årene for at finde de yngste, konstaterbare fortilfælde.

Højst sandsynligt har bogbrænding i Danmark sine historiske rødder i middelalderen, d.v.s. da den katolske kirke styrede alt åndsliv, men iflg. den nyeste forskning ophørte sådanne bogbrændinger, der havde karakter af officielle manifestationer, ved reformationens komme (omend katolsk kirkekunst som bekendt nok kunne ødelægges ved denne lejlighed!).

En ny udvikling kom ca. 100 år senere, da den lutherske ortodoksi havde vundet indpas. Sjællands biskop Jesper Brochmand lyste således i 1639 alle trolddomsbøger i band. Om brænding virkelig fandt sted, er dog uvist. Den første bevislige bogbrænding var af privat art. Den skyldtes en bogforlægger i København, som i 1644 smed eksemplarer af en forkættret, religiøs bog på bålet. I 1660- og 70'erne spøjte trusler om bogbrænding igen, og det blev også effektueret mindst én gang i 1677, nemlig da en bog om polygami skulle udryddes.

Med Enevældens indførelse i 1660 og med den forfatningsmæssige basis for den gennem Danske Lov i 1683 blev bogbrænding endog legitimeret i den ny sags tjeneste. Det bestemtes nu, at skrifter, som "kunne have Udseende til noget Oprør eller imod Kongens Høyhed, eller anden Ulempe foraarsage", skulle "ved Bødelen offentlig paa Ilden kstis och opbrændis", men stadig blev også bøger af afvigende religiøst indhold afbrændt, nu i henhold til en særlig kongelig resolution.

De offentlige bogbrændinger i nyere tid kunne ikke i samme grad som i middelalderen i sig selv virke effektivt i bekæmpelsen af udbredelsen af truende tanker, men formålet var at statuere afskrækkende eksempler⁵⁹.

Om der videre frem i 1700- og 1800-tallet forekom gentagelser herhjemme af ildfortærende magtudøvelse, er, så vidt jeg ved, ikke noget, som findes dokumenteret.

10. Mediernes reaktioner på udåden

Sorø Amtstidende

Selv om Houmann har skildret udviklingen efter bogbrændingen i Sorø, herunder pressedækningen af den⁶⁰, så er det gjort både så lemfældigt og ustruktureret, at det forløb, som sagen fik i aviserne, fortjener en nærmere redegørelse her.

Da Magdalene Lauridsen havde brændt bøgerne, kontaktede hun amtstidenden, tydeligvis stolt over, at hun havde ladet handling følge på W. Pedersens ord, så den som den første avis også kunne skrive om udåden.

Hun henvendte sig til avisen med nyheden den efterfølgende mandag, formentlig senest omkring middagstid, så avisen kunne bringe den samme dag, men i betragtning af, at avisen havde fået en positiv reaktion på sin opfordring, blev nyheden sat underligt beskedent op i form af en mindre, eenspaltet artikel under overskriften "Eksempel til Efterfølgelse" og underoverskriften: "Peder Dams Bibliotek har brændt sine Andersen-Nexø-Bøger", men artiklen var dog anbragt som den første nyhed i fællesstoffet (for Sorø Amt) under "Læsekredsen" og altså ikke som en almindelig, lokal nyhed i Sorø-afsnittet.

Avisen var naturligvis meget tilfreds med initiativet i Sorø, men den så altså, som fremhævet straks i overskriften, meget gerne "Handling andre Steder ogsaa"! Man kunne simpelt hen ikke være bekendt at have denne forfatter stående i sin reol, fastslog avisen igen⁶¹.

Avisens redaktør pustede således til ilden, og der fandt da også andre bogbrændinger af Nexø-bøger sted de følgende dage forskellige steder i Vestsjælland, men de var af mere eller mindre pri-

vat karakter. Peter Dams Bibliotek var og blev det eneste bibliotek i Sorø Amtstidendes eget geografiske dækningsområde, der fulgte W. Pedersens parole. Hverken det kommunale bibliotek i Sorø eller dem i de andre købstæder i Sorø Amt tog avisens opfordring alvorligt. På den måde kan avisen ikke siges at have haft nogen større succes⁶².

Den øvrige lokalpresse

Venstres Folkeblad reagerede på meddelelsen om bogbrændingen i Sorø Amtstidende ved dagen efter at gentage: "...af slig Intolerance kommer intet godt. Tværtimod er jo Intolerancen en af de store Drivkræfter, som fører Europa mod Undergangen", og ellers citerede avisen Kristeligt Dagblads leder samme dag⁶³.

En tredje lokalavis i Sorø på den tid var Sorø Folketidende. Som Venstres Folkeblad bragte den nyheden om bogbrændingen i udgaven for 5. december under overskriften: "Andersen-Nexøs Bøger brændt paa Baalet!"⁶⁴

Folketidende, der vel at mærke ikke som Venstres Folkeblad havde kommenteret Waldemar Pedersens opråb den 2. december 1939, forholdt sig her ganske neutralt til sagen – der var ingen fordømmelse, men heller ingen begejstring knyttet til artiklen.

Sorø Amts Dagblad tog diskret og indirekte afstand fra bogbrændingen ved i en leder, der gjorde rede for Nexøs bagvaskelse af den finske nation, at påpege, at den opståede vrede mod Nexø gav sig "mange, ogsaa ejendommelige Udslag, saaledes ogsaa nogle, der tangerer de let hysteriske med at arrangere Baalfærd paa hans Bøger"⁶⁵.

Midtsjællands Social-Demokrat kommenterede kun i overskriftsform, at "Andersen-Nexø brændemærkes", og gengav derpå nyheden, som den stod at læse i Sorø Amtstidende dagen før, og refererede til sidst, at amtstidenden opfordrede til flere bogbrændinger – uden at tage afstand fra det⁶⁶.

Lokalpresse andre steder

Uden for Sorø Amts grænser var det vist begrænset, hvad lokalpressen gjorde ud af Sorø-bogbrændingen. Indtil nu er kun registreret kommentarer i aviser i den store naboby mod nordøst: Roskilde.

”Frys dem ud” var overskriften på leder om kommunisterne i almindelighed og Nexø i særdeleshed i Roskilde Dagblad den 9. december 1939, hvori det bl.a. hed:

”Hans uværdige og udanske Optræden i det finske Spørgsmaal har med Rette rejst Harme i det danske Sind. Det har ført til, at man paa sine Steder – efter daarligt Eksempel sydfra – har kastet den verdensberømte Forfatters Værker paa Baalet. Men den Reaktion er ikke mere formaalstjenlig end en Opløsning af Partiet vilde være...Lad Andersen-Nexø skrive, men læs ham ikke. Frys dem ud og lad Tiden og ikke Baalet fortære deres Arbejde.”⁶⁷

Og Roskilde Avis bragte også en leder den 11. december 1939 under titlen: ”Ordene, hvormed Andersen Nexø forraadte Finland”⁶⁸, men som titlen indikerer, var denne leder blot lig med lederen i Sorø Amts Dagblad den 9. december 1939.

Andre lokalaviser (jfr. Houmann 1967, s. 78) kunne være frekventeret og refereret her, men det ville ikke ændre ved helhedsindtrykket af en provinspresse, som faktisk stort set undsagde Sorø Amtstidende.

Landspressen

Havde omtalen af bogbrændingen været begrænset til Sorø Amtstidendes undseelige artikel, er det ikke så sikkert, at den var gået over i historien.

Godt nok kunne Politiken samme dag, som Sorø Amtstidende offentliggjorde bogbrændingen, med denne avis som kilde, kolporteret gennem en meddeler i Sorø, bringe en lille artikel om affæren under overskrifterne: ”Autodafe over Andersen-Nexø. Hans Bøger brændt paa Bibliotek i Sorø”⁶⁹.

Rigtig landsdækkende opmærksomhed fik affæren dog først, da B.T. viderebragte nyheden tirsdag den 5. december 1939. B.T. gjorde det ikke overraskende på den måde, som er kendetegnende for avisen, at den slog begivenheden stort op i en to-spaltet artikel med en to-linjet overskrift samt med foto af Andersen-Nexø⁷⁰.

Til avisens ros skal siges, at artiklen var bygget op omkring et interview med Magdalene Lauridsen, som vi tidligere har refereret fra, et interview, hvis indhold i dag er så historisk værdifuldt, at uden det ville myter fortsat kunne trives, uden chance for at blive afsløret. Hvad avisen derimod behændigt undlod, var at tage selvstændig stilling til sagens kerne.

Men det kan nok være, at nogle af de seriøse, landsdækkende aviser herefter tog sagen op, og det endda på lederplads.

Det var redaktør Helweg-Larsen på Kristeligt Dagblad, der lagde ud, og han anderledes klar i mælet end B.T., og det var ikke til Lauridsens fordel. Han skrev således med direkte reference til Waldemar Pedersens opråb, at "Kætterbaal bringer sjældent noget godt med sig... Vi er enige med vor liberale Kollega i Udgangspunktet, men vi er uenige i Konklusionen. Baal og Brand er ikke et frit Lands værdige Svar paa de Andersen Nexø'ske Forvildelser."⁷¹

Under den noget misvisende overskrift "Heksebaal i Sorø" sluttede Politikens lederskribent den 6. december 1939 sig til de kritiske røster: Vel havde Nexø mistet sin politiske dømmekraft, men det kunne ikke legitimere afbrænding af hans bøger, og ånden i dem ville alligevel overleve. I øvrigt sammenlignede avisen som den første flammerne i Sorø med de nazistisk arrangerede autodaféer i Tyskland i foråret 1933⁷².

Noget sent i forløbet tog også Socialdemokraten officielt afstand fra bogbrændingen. Det skete i en leder den 10. december 1939, hvor det bl.a. blev fastslået, at "det er en daarlig Idé at ville brænde Nexøs Bøger"⁷³.

Af større dagblade var det i grunden nok kun Berlingske Aftenavis, der tog parti for Sorø Amts Tidendes opråb, hvis man ellers kan tolke en leder, som redaktør Nic. Blædel skrev om Pedersens forslag, i den retning, og det kan man nok, desværre.

Idet han samtidigt vendte sig imod Politikens standpunkt, skrev han meget ironisk:

"Et Blad foreslog, at Martin Andersen Nexøs Bøger skulle brændes... Har man kendt Mage, det er jo Kætterbaal, det er Middelalder i vor saa oplyste og saa frisindede Tid, og den

moderne og liberale Kulturs Lederskrivere paapeger med et Dusin almindelige Sandheder og aldeles overbevisende Plati-tuder, at dette Forslag aabenbart strider imod Tidens humane Aand...Hvor er det sandt, hvor er det rigtigt set, hvor er det et fint Udtryk for ægte dansk Frisind, at der saa klogt tages Afstand fra denne Røst fra Middelalderen. Naturligvis, og saa kommer dog fra denne Røst et Raab, der løfter sig over alle Selvfølgeligheder, og som...vil udtrykke Ærlighedens Foragt for den nordiske Friheds og den nordiske Kulturs Højfor-ræder.”⁷⁴

Blædels synspunkt er på overfladen et både-og, men i bund og grund forsvarer han kollegaen Waldemar Pedersens udspil, og det kan godt undre, når man ved, at Blædel om nogen på den borgerlige fløj i 30'erne bekæmpede nazismen og alt, hvad den stod for, men i anti-kommunismens navn kunne han åbenbart acceptere næsten hvad som helst⁷⁵.

Konklusionen på de andre dagblades reaktion må da være, mod-sat det af Houmann fremførte synspunkt, at Sorø Amtstidendes holdning ikke mødte tilslutning hos andre bortset fra Berlingske Aften, men tværtimod blev kritiseret vidt og bredt⁷⁶. Efterhånden døde bål-artiklerne ud, og begivenheden trådte efterhånden helt i baggrunden i den offentlige debat, men for Nexø havde den læn-gerevarende virkning.

Udenlandsk presse

Senest den 5. december 1939 blev Sorø Amtstidendes flammende opråb endog gengivet i en udenlandsk avis, nemlig Stockholm-avi-sen ”Aftonbladet”, som sympatiserede med tanken⁷⁷.

11. Personlige reaktioner

Reaktioner for og imod blandt menigmand

Bortset fra, at eksemplet i Sorø smittede og inspirerede til lignende overgreb visse andre steder i landet i den følgende tid, kan de perso-ner, der i den følgende tid offentligt direkte eller indirekte støttede Magdalene Lauridsens handling, tælles på en hånd, jfr. nedenfor.

Der var dog også en enkelt eller flere personer, som henvendte sig pr. brev til Nexø med besked om, at nu havde man afbrændt bøger af ham. Således skrev en lærer i Eskildstrup om et tiltag hjemme hos ham, hvor det var familiens vaskekedel, der blev bøgernes endestation⁷⁸.

På den anden side blev afstandtagen fra bogbrændingen også givet til kende, enten offentligt eller i korrespondance med Nexø. Meget naturligt var det især partifæller til Nexø, som stod for denne linje.

Det var nu ikke fordi, det var alle kommunister, der som Nexø forsvarede Sovjetunionens skridt mod Finland. Der var endog dem, der meldte sig ud af partiet af samme årsag (sådan som det skulle gentage sig ved invasionerne af Ungarn i 1956 og Tjekkoslaviet i 1968).

Den måske mest prominente udmeldelse kom fra litteraturforskeren Elias Bredsdorff (1912-2002), men for ham kunne Nexøs forsvar af Sovjetunionens adfærd på ingen måde retfærdiggøre efterfølgelsen af ham som forfatter:

”Det er oprørende at se den pogromstemning, der breder sig i landet, hvor man sågar begynder at brænde Martin Andersen Nexøs værker på bålet. Skønt jeg altså ikke længere er enig med Andersen Nexø i hans vurdering af den finske situation, ved jeg, at hans personlige hæderlighed og retsindighed i hvert fald er hævet over enhver tvivl, og jeg ved, at ingen i skrift og tale i de sidste ti år har gjort mere for netop det finske FOLK end Martin Andersen Nexø.”⁷⁹

Polarforskeren og forfatteren Peter Freuchen (1886-1957), der var socialdemokrat, ytrede i et brev til Nexø den 6. december 1939 sit kraftige mishag over den behandling, Nexø blev til del:

”Jeg er ikke enig med dig i dit politiske syn. Men jeg føler trang til at skrive til dig i anledningen af de hadefulde angreb, du er genstand for fra mange sider. I gaar saa jeg, at et bibliotek havde brændt dine bøger, fordi du var en pest og kun

bestod af djævelskab. Nu ved jeg, at din gamle kampsjæl vel varmer sig ved dette. Og jeg ved ogsaa, at du er klog og sikkert smiler over dette.”⁸⁰

Flere andre blandede sig offentligt i debatten om bogbrændingen, da samme Peter Freuchen senere i december 1939 gav anledning til det. I et længere indlæg i Politiken, hvor Freuchen nu offentligt gik i brechen for Nexøs ret til at modtage digtergage af staten, kommenterede han igen Sorø-bogbrændingen, her på denne måde:

”Jeg tager Afstand fra Nazismens Metoder med Brandbaal og Nægtelse af at læse Bøger, der engang har bragt Verden et Skridt fremad. Statens Biblioteker har tidligere slidt Nexøs Bøger op, skulde de nu pludseligt være en Pest og kun til Skade? En Husholdningsskole og en Præst (jfr. nedenfor, forf.) har brændt disse Bøger. Naa ja, større Skade led Nexø vel ikke derved. Hvordan det gik disse personer i Folks Om-dømme, ved jeg ikke.”⁸¹

Freuchens bemærkninger fik flere læsere til at reagere på forskellig vis. Pastor Otto Paludan (1905–80) i Børglum tilsluttede sig Freuchen helt og holdent og sagde klogt om bogbrændings-spørgs-målet: ”De ellers kun latterlige Baal paa Nexøs Værker kan i denne Tid være et farligt Symbol”. En overlærer Vilhelm Hansen var enig i, at det var ”uværdigt og taabeligt at anstille Autodafeer paa Digte-rens Bøger”, men han havde ikke noget imod, at Nexø blev ramt på pengepungen. Anderledes kritisk indstillet over for Freuchen var forfatteren Johan Wøller (1878–1967), som både ville nægte Nexø statstilskud og forsvarede bog-brændingen:

”Hvad det at brænde hans Bøger angaar, saa er det jo en rent symbolsk Handling, uden mere direkte praktisk betydning... og der er i bogstaveligste forstand noget varmende og ild-nende ved den” (sic!)⁸².

Nexøs reaktion

Hvordan de første dages tumult omkring bogbrændingen påvirkede Nexø, ved vi fra en artikel, han skrev til det kommunistiske dagblad "Arbejderbladet". Heri hudfletter han dem, der har angrebet ham for hans holdning til Finlandssituationen, mens han – på papiret – tager anderledes let på afbrændingerne af hans bøger, ja, nærmest gør grin med dem:

"Et Lyspunkt midt i det hele er Pyromanien, jeg uden at ville det har kaldt til Live i Landet. Tænk at ellers pæne Danskere kan omgaas saa letsindigt med Ild. Den Pyromane Syge synes at være opstaaet i Kredse, der nedstammer i lige Linje fra Grundtvigianismen...Et Lyspunkt er det; Kætterbaalene kaster en Glans over det hele...Nej, maa jeg be om at faa Bøgerne brændt – jeg har ligefrem moralsk Krav paa det ud fra den Mentalitet, der hersker paa Bjerget i Øjeblikket...Noget af det første Det tredje Rige foretog sig var at brænde mine Bøger; det er altsaa anden Gang den Ære overgaar mig. Men denne Gang skulde det gerne gaa helt riælt til og ikke som i Nazityskland, hvor mine Bøger efter en vis Tids Forløb dukkede op igen, steg af Asken som den Fugl Fønix saa at sige, blot med den Forskel at de nu var honorarfrie...Brænd dem, men for Guds Skyld grundigt saa de ikke dukker op igen. Den Dag kommer jo alligevel, da I maa ty til dem igen, og sikke jeg og mine saa skal svælge i ny Oplag!"⁸³

Tilsyneladende var Nexø ikke skræmt af begivenhederne, selv om de fik ham til at mindes autodafeerne i Tyskland seks år tidligere. Dog vil eller tør han ikke udadtil bringe de danske bogbrændere på linje med de nazistiske "pyromaner", hvad han ellers politisk nok kunne have slået mønt af, men er hans galgenhumor ikke bare afledt af det faktum, at de to bogbrændinger i hhv. Sorø og Gierslev var så uautoriserede og amatøragtige i udførelsen? Og så kan man ikke lade være med at tænke på Freuchens lidt drilske hip i brevet til Nexø den 6. december 1939!

Men netop i et svar på dette brev afslører Nexø, hvad han egentligt mener om det hele. Han skriver:

”...dit Haandslag var det første og derfor saa varmende, det er tilmed det eneste jeg har faaet fra en Kollega...Den hele Kampagne imod mig lugter dog ikke saa lidt af Nazisme – ogsaa bortset fra Kætterbaalene.”⁸⁴

Nexø tog det altså alvorligt nok, og selv mere end to år senere sad bogbrændingerne stadig dybt i Nexøs sind. Det ser man af et brev til partifællen, forfatteren Hans Scherfig, da Nexø (sammen med Soya og Hans Kirk) endeligt blev frataget statsunderstøttelsen:

”... morsomt nok vækker dette Angreb mere Forargelse baade ude i Offentligheden og blandt de Intellektuelle end Finlandshetzen og Bogbaalene”.⁸⁵

Og det synspunkt er der, hvad bogbålene angår, desværre en hel del om.

Med bemærkningen om grundtvigianisme i artiklen i Arbejderbladet sigter Nexø klart nok ikke mindst til Lauridsen, og som vi har set, gjorde han det på en måde med rette, da hun var præget af denne -isme, men den grundtvigianske livsholdning var nu ikke udslagsgivende for Lauridsens adfærd i det konkrete tilfælde, og så stod hendes familie heller ikke helt bag hendes besynderlige disposition.

Familie tog afstand

Som nævnt i afsnit 6 kom undsigelsen af Magdalene Lauridsen fra hendes steddatter Karen Blicher Dam, som indleder det tidligere citerede brev med disse ord:

”Jeg er rasende og meget ulykkelig over, at min fars bibliotek er blevet skueplads for en bålfærd over Deres bøger.”⁸⁶

En mere klar og velkommen sympatierklæring end denne kunne Nexø næppe få. Dog undlod han diplomatisk at udnytte den i den videre debat, men han sendte Karen Dam en takkeskrivelse den 19. december 1939. Dette brev kendes desværre ikke i dag⁸⁷.

Magdalene Lauridsens retræte

Få dage efter at have flammet af raseri forsøgte Magdalene Lauridsen at lægge en dæmper på sine omgivelser ved at komme til orde i Sorø Amtstidende med følgende opfordring (på delvis dårlig dansk):

”Nu vi, i Overensstemmelse med manges Opfattelse, har givet Udtryk for, har protesteret imod at man skal have Lov til i Frihedens og Kulturens navn at tilsidesætte al Menneskelighed, forraade Land og Frænder, vil jeg sige: Lad det saa være nok, lad Andersen-Nexø være ude af Betragtning og Ditte Menneskebarn leve i Fred.”

Denne opfordring blev citeret i Venstres Folkeblad dagen efter, hvor avisen tilføjede:

”Naar Fru Lauridsen nu slaar kontra...da maa det være Udtryk for, at hun ved nærmere og roligere Eftertanke er kommet til anden Erkendelse og ønsker snarest at faa slukket den Ild, Sorø Amtstidende og hun selv antændte. Dette hilser vi med Glæde, og vi haaber, Slukningsbestræbelserne maa lykkes.”⁸⁸

At hun ligefrem skulle være kommet til ”anden Erkendelse” eller have ”angret” sin handling⁸⁹, er vel så meget sagt. En holdningsændring fremgår ikke af de besindende ord den 8. december 1939, og det er heller ikke på nogen måde fortrydelse, der præger hendes korte omtale af hændelsen i årsskriftet for Ankerhus, som udkom højst 3 uger senere⁹⁰.

Her gentager hun indlægget i Sorø Amtstidende den 8. december 1939, men anfører forinden som forklaring på dette avisindlæg følgende:

”Det er vel navnlig i alvorlige Tider, man synes der maa handles, som der tales og føles – at man maa tage Standpunkt. I stærk Følelse deraf, syntes jeg, at Sorø Amtstidende havde saa afgjort Ret, da Bladet hævdede, at nu maatte Nexø-Andersens Bøger ud af vore Biblioteker, efter at han igennem sine Udtalelser havde givet Rusland Vaaben i Hænde mod Finland, Norden og sit Land, og jeg lod hans Bøger paa Peter Dams Bibliotek tilintetgøre, brænde. Det fik Indignationen til at slaa ud i lys Lue, baade for og imod – men *jeg følte fremdeles at jeg havde handlet ret.* (Fremhævelse. v.forf.). Dog, da Hensigten var naaet, Protesten lydt og givet Genlyd, syntes jeg ogsaa, det skulde siges: Lad det saa være nok...”⁹¹

Indholdet af denne erklæring vidner ikke om fortrydelse, men det er snarere udtryk for, at bålstifteren er blevet overrasket over den voldsomme debat i medierne, og en ny bogbrænding i Gierslev præstegård om aftenen den 6. december 1939⁹², være sig lige så latterlig som den i Sorø, kan også have forskrækket Lauridsen.

Det er oplagt, at det er gustne overvejelser, mere end moralske hensyn, der ligger bag udmeldingen den 8. december 1939 og kommentaren i årsskriftet.

I øvrigt må man konstatere, at Lauridsens tilbagetog ikke hindrede ansatte ved biblioteksvæsenet i Randers ved bogafbrændinger i et par folkebiblioteker 12. december at yde deres bidrag til Nexøbøgernes udryddelse.

12. Konsekvenser

Waldemar Pedersen

Redaktør Waldemar Pedersen kunne i sin avis uhindret gentage sin opfordring af 2. december 1939 bare et par dage senere, nemlig den 4. december. Om der derefter internt på avisen er kommet nogle kritiske røster, vides ikke. Hvad der grundlæggende kan konstateres, er, at Waldemar Pedersen kunne fortsætte på sin post i mange år, som intet var hændt⁹³.

En trussel om repressalier i henhold til gældende presselovgivning og straffelovgivning, som til dels overlappede hinanden, kunne

Waldemar Pedersen også tage roligt. Det var (og er) forbudt pressen at tilskynde til at begå forbrydelser, men da bogbrænding ikke var – og ej heller er – defineret som en forbrydelse, er en sådan opfordring åbenbart ikke strafbar⁹⁴.

Magdalene Lauridsen

Hvad den udøvende person Magdalene Lauridsen angår, blev hendes famøse adfærd rost af nogle få i medierne, men der kom altså også en vis kritik frem sammesteds, men det kunne jo ikke i sig selv få følger for hende.

Men fik bogbrændingen ikke konsekvenser på anden og mere substantiel vis for hende? Blev den ikke påtalt af bestyrelsen for Peter Dams Bibliotek? Var Ankerhus Seminariums bestyrelse ligeglad? Og hvordan stillede de statslige myndigheder sig til provokationen?

Med hensyn til de to første spørgsmål lader de sig forholdsvis nemt besvare med, at der fra de kanter ikke kom nogen misbilligelse, hverken udadtil og næppe heller indadtil, da de to lokale organer var styret af hende. Har nogen vovet at bebrejde hende noget, er det, så vidt det ses, ikke nedfældet nogetsteds og derfor ikke længere muligt at slå fast. Men det mest sandsynlige er, at Lauridsen stod hævet over enhver kritik fra sine baglande.

Når det gælder staten, kunne forskellige sanktioner tages i brug, strækkende sig fra irettesættelse, mundtligt eller skriftligt, eller endnu stærkere: trussel om, ja, gennemførelse af stop af statstilskud til biblioteksdriften.

Kan nedlæggelsen af Peter Dams Bibliotek, som vitterligt fandt sted få måneder efter bogbrændingen⁹⁵, have noget med bogbrændingen at gøre? Det ligger snublende nær at antage en sådan årsag-virkning-sammenhæng, men ingen har i tidens løb påstået noget sådant, og man vil da heller ikke med rette kunne kæde disse ting sammen.

Sagen er nemlig den i al sin enkelthed, at nedlæggelsen kom i stand på Magdalene Lauridsens eget initiativ, og dette blev taget *før* den 2. december 1939, for at være helt præcis den 15. november 1939⁹⁶.

Men en mindre sanktion såsom irettesættelse kunne vel også gøre det. Imidlertid leder man forgæves i det bevarede kildemateriale fra Statens Bibliotekstilsyn. Der kan ikke findes så meget som en antydning i papirerne vedr. Peter Dams Bibliotek af kritik af Magdalene Lauridsens dispositioner.

Bare en uge efter bogbrændingen sendte Bibliotekstilsynet et brev til Lauridsen, men det havde udelukkende relation til hendes andragende om nedlæggelse af Peter Dams Bibliotek.

Søger man ligeledes efter oplysninger i referater af møderne i det højeste, administrative organ på området, Biblioteksrådet, vil man søge forgæves for den periode, som omfatter 1939, simpelthen fordi mødereferaterne kun er bevaret fra 1952 og frem⁹⁷.

Nu er det altid farligt at slutte ex silentio, så man kunne da godt mene, at biblioteksvæsnet måske udelukkende har påtalt bogbrændingen overfor Magdalene Lauridsen mundtligt, direkte eller telefonisk, uden at det har efterladt sig spor.

Jeg finder dog, at når det skriftlige kildemateriale på dette punkt er så larmende tavst, kan forklaringen på det udmærket være netop den, at da myndighederne på bogbrændingstidspunktet allerede var klar over, at der forelå en ansøgning fra Sorø om nedlæggelse af Peter Dams Bibliotek, kunne Lauridsen meget vel være ude af billedet pr. 1. april 1940, og så behøvede man ikke tage affære i den aktuelle sag. Man kan kun frygte, at dette er et ræsonnement, som både Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet har gjort sig. Er dette tilfældet, må det siges at være en ganske bekvem løsning.

Heldigvis behøver staten ikke at have helt sort samvittighed, når talen falder på Sorø-bogbrændingen. For om ikke andet, så forholder det sig således, at Biblioteksdirektøren, Thomas Døssing, åbent tog afstand fra den, men først på et tidspunkt, hvor gemytterne for længst var faldet til ro igen.

Da Danmarks Biblioteksforening skulle holde generalforsamling første gang efter den usædvanlige hændelse, den 10. august 1940 i København, kom Døssing i sin årsberetning bl.a. ind på alle de bogbrændinger, der havde vakt furore sidst i 1939.

Idet han skelnede mellem de rent private af slagsen, formentlig med bl.a. Gierslev-præstens aktion in mente, og de mere officielle,

vel med henblik på bl.a. den i Sorø, udtalte han, at de private bogbrændinger ikke anfægtede ham, mens de pågældende folkebiblioteker, der modtog offentlige tilskud, burde have tænkt sig om, idet bøgerne faktisk var offentligt eje. Som privatperson føjede han til, at det i og for sig var naturligt, at man kunne føle ”Trang til at udrydde en Mand, som man er blevet gal i Hovedet paa, men Manden og hans Idéer udryddes jo ikke, fordi man brænder hans Bøger”⁹⁸.

Disse i øvrigt ganske berettigede og fornuftige ytringer viser i grund og bund, at statsmagten stod mere eller mindre magtesløs overfor episoder i egne rækker af den pågældende karakter, som der ikke var taget hånd om i love og paragraffer, men at man højst kunne svinge sig op til en formel fordømmelse ud fra nogle ejerskabsmæssige aspekter! Og så kunne man ellers ud fra nogle moralskbaserede overvejelser påpege det futile og dermed ganske overflødige i bogbrændinger (hvad der jo så gjaldt både de private og de officielle af slagsen).

I betragtning af, at Døssings ord faldt på et tidspunkt, hvor landet var blevet besat af det nazistiske Tyskland, må det dog indrømmes, at det ikke var uden et vist mod, at han gjorde disse bemærkninger gældende i et offentligt forum. Men det er altså også den eneste officielle reaktion fra biblioteksvæsnets side, vi kender.

Afsluttende betragtninger

Hændelsens karakter

Er det, som Magdalene Lauridsen foretog sig en decemberdag i 1939, virkelig værd at gøre så meget ud af? Fjernede hun ikke bare nogle formentlig få bøger fra et bibliotek, som hun selv stod for, og brændte hun dem ikke af uden andres nærvær og på den mest diskrete måde – i et centralfyr? Er det ikke bare en tragikomisk og i dag ganske ubetydelig hændelse, som er bedst tjent med at ligge på historiens mødding?

Sådan har mange formentligt tænkt, og man kan kun frygte, at der fortsat vil være dem, der tænker sådan, selv efter nærværende fremlæggelse af emnet.

Betegnelsen ”autodafe”, der som sagt ofte blev anvendt i samtidens omtale af Sorø-bogbrændingen, vil nok forekomme de fleste i

dag lige lovlig højtidelig og har vel også klinget hult i mangens øre dengang? BT's ambivalente brug af betegnelsen smittede imidlertid af på debatten.

Anvendelsen af ordet "autodafe" om Sorø-brændingen er udtryk for en udvanding af begrebet, både efter samtidens og nutidens definitioner af fænomenet. "Autodafe" forklares gerne i dag ganske enkelt med, at det dækker over en "tilintetgørelse af bøger ved brænding på bålet, fordi de anses for politisk farlige eller moralsk fordærvelige", hvorved enhver form for bogbrænding kan kaldes "autodafe"⁹⁹.

En stort set enslydende definition gives af Bibliotekspressens redaktør i forbindelse med Ole Harbos brug af begrebet autodafe om Magdalene Lauridsens bogbrænding¹⁰⁰.

Hertil må indvendes, at der næppe kan være uenighed om, at "autodafe", hvad enten den relaterede til afbrænding af mennesker eller bare bøger, historisk gennem tiderne er knyttet til arrangementer af ganske offentlig karakter, d.v.s. at de fandt sted i byens offentlige rum på enten kirkens eller statsmagtens initiativ og i nærværelse af et større eller mindre publikum. En udlægning, som i dag deles af både lærd og lægd.

I den forstand er det dog oplagt, at som bogbrændingen på Ankerhus faktisk foregik, var den ikke endnu et stygt eksempel på den klassiske autodafé (måske bortset fra, at Sorø Amtstidende kan opfattes som en slags domstol!), ja, dårligt nok var noget, der kan sidestilles med denne form for afstraffelse, men derimod var den en slags parodi på den.

Nu vel, dette med de blotte, fysiske omstændigheder kan udmærket betragtes som en formssag: et bål er et bål, uanset om det er på en åben plads eller i en fyrcælder, men noget ganske andet er, om en bogbrænding er afviklet i fuld offentlighed eller har fundet sted i smug.

En privat bogbrænding vil således, hvis den forties, ikke have den mindste effekt på opinionen, sådan som en egentlig autodafé uvægerligt ville få. Hvordan forholdt det sig nu med Sorø-tilfældet?

Ja, det, der var tænkt som en privat hævnakt (godt nok implicerende overtrædelse af offentlige bestemmelser), udviklede sig meget

hurtigt, og det er en afgørende pointe i denne henseende, til at bålstifteren selv gjorde sin handling til et offentligt anliggende ved efterfølgende at oplyse om aktionen til pressen, og således fik hendes symbolsk tænkte og i det dulgte udførte handling en betydning, som kom til at svare til den effekt, som en offentlig bogbrænding, en klassisk autodafe, ville have fået!

Det er da heller ikke så meget Sorø-bogbrændingens omstændigheder eller publiceringen af den, der er det essentielle i sagen, men det er det principielle spørgsmål, som sådan en sag altid rejser: skal man brænde bøger af, bare fordi man ikke kan lide dem eller forfatteren bag dem?

Her er det værd at bemærke sig, at Sorø-bogbrændingen midlertidigt medførte større interesse for Nexøs værker end før¹⁰¹, altså virkede den stik modsat hensigten.

Den nazistiske snert

I det store, historiske perspektiv er Sorø-bogbrændingen, dens lidenhed o.s.v. til trods, usædvanlig derved, at det var den første i sin art i lange tider på dansk grund. Dette perspektiv havde allerede Døssing for øje, da han i august 1940 korrekt gjorde opmærksom på, at der var tale om "Genoptagelsen af offentligt proklamerede Kætterbaal her i Danmark efter flere Hundrede Aars Pause."¹⁰²

Døssing undlod dog direkte at jævnstille Magdalene Lauridsens gerning med de nazistiske autodaféer i foråret 1933, og det kan man ikke bebrejde ham, som landet lå i august 1940, men det var der som nævnt andre, personer som aviser, der gjorde i december 1939, og med rette kan man spørge, om Magdalene Lauridsen ikke selv, da hun planlagde og udførte bogbrændingen på Ankerhus, bare et enkelt øjeblik har skelet til, hvad der var sket i Tyskland 6½ år tidligere?

Hvad der i denne sammenhæng ydermere virker beskæmmende for Lauridsens handlemåde, er, at der netop som følge af autodaféerne hos naboen i syd var kommet mange tyske forfattere og kunstnere, af både socialdemokratisk og kommunistisk observans, som flygtninge til Danmark, hvor de havde fået asyl. Flere af dem rejste videre før december 1939, men af forfattere var der stadig mindst seks og af billedkunstnere mindst fire personer¹⁰³.

Strejfede Magdalene Lauridsens tanker ikke denne gruppe af forfulgte, for ikke at tale om alle de andre, der var gået i eksil i Danmark, især jøder, da hun så primitivt gik til værks sidst i 1939? Hvis ikke, røber det en tankeløshed af rang. De måtte nu opleve det i Danmark, som de var flygtet fra i deres hjemland¹⁰⁴.

Det vil være en stor uretfærdighed at betegne Magdalene Lauridsen som nazist eller noget i den retning – under krigen forhindrede hun således tysk militær beslaglæggelse af Ankerhus, men i bogbrændingssagen udviste hun en usædvanlig naivitet eller umodenhed, hvis ikke hun kunne indse, at hun løb den risiko, at den ville kunne blive slået i hartkorn med de nazistiske bål i 1933 og virke krænkende for dem, der havde oplevet disse.

Magtbrynde

Det er i det hele taget svært at forstå, hvorfor Lauridsen valgte at gå til yderligheder, som hun gjorde, selv om vi har peget på oplysninger om hendes personlighed og holdninger, som bringer os ret tæt på hende, og vi ved, at hun var fyldt af vrede over den skæbne, som Finland måtte lide. Det kan nok alt sammen bidrage til at forlene hendes adfærd med et vist skær af rationalitet.

Jeg tror dog, at det, som i virkeligheden gjorde udslaget i Lauridsens kringlede sind, var den omstændighed, at hun i efteråret 1939 stod på sit livs zenit. Pr. 1. april samme år havde hun fastlagt de nye rammer for Ankerhus Seminarium som en selvejende institution, hvor den betydelige rolle, hun spillede på stedet, var aldeles usvækket. Man kan sige, at hendes enevældige ledelsesform blot blev cementeret med den ny fundats, endog godkendt af undervisningsministeriet den 16. august 1939¹⁰⁵.

I en tilstand, hvor hun stod så magtfuld som nogensinde, har hun følt, at hun var urørlig og derfor kunne tillade sig mere, end skik og brug påbød, især da hun følte sig stærk og ren i troen. Intet kunne holde hende tilbage. Hun opsøgte dog ikke rampelyset, men foretrak kælderdybet.

At hun selv vurderede episodens betydning højt, fremgår af, at hun, der var glad for de gennem årene mange positive artikler i pressen om hendes store indsats i husholdningssagen og derfor hav-

de anlagt sig en samling af udklip i scrapbøger, også saksede omtale af bogbrændingen og klæbede artiklerne op i en ny og særlig scrap-bog, der fik nummer "6." påklistret og betegnelsen "Andersen Nexø og hans Bøger" påtegnet.

Fortielsen

Den udbredte tavshed, der har hersket omkring skandalen langt op i tiden, skyldes på lokalt plan, efter alt at dømme, en vis beklethed, kombineret med en følelse af, at så var det heller ikke værre, men når nu centralfyret som arnestedet er gået i glemmebogen næsten lige så hurtigt, som oplysningen om det kom frem, og der i de senere år derimod har hersket en antagelse af, at seancen sågar var henlagt til byens torv (iflg. hjemmesider på nettet) eller i det fri på Ankerhus-seminariets område (Nedergaard), hvad der virkelig ville komme tæt på en klassisk autodafé, så skulle man tro, at tavsheden for længst var blevet brudt for alvor.

Her tjener det det danske biblioteksvæsen til ære, at en efterlysning af en nærmere undersøgelse af episoden er kommet fra dets egne rækker.

14. Konklusion

I et skisma mellem en vendetta af privat art og en trang til offentlig virak udførte den i lokalsamfundet hæderkronede, men i større cirkler også som lidt fremfusende kendte seminarieforsøger Magdalene Lauridsen en handling, som der kan siges meget om, men ikke af det gode.

Ved dette udslag af hybris har Magdalene Lauridsen ikke alene unødigt skæmmet sit eget ry, men bogbrændingen har også kastet en skygge over det ellers idylliske Sorøs historie og – sammen med de to afbrændinger på Randers-egnen – sat en plet på det danske biblioteksvæsens historie.

Man kan naturligvis glæde sig over alle de biblioteker, der ikke fulgte Sorø Amtstidendes vanvittige idé, men de tre biblioteksrelaterede bogbrændinger, den kastede af sig, var tre for meget!

NOTER

- 1 Se f.eks. Berlingske Tidende den 24. august 2010, 1. sektion, s. 16; den 11. september 2010, 1. sektion, s. 18, samt den 21. marts og 2. og 4. april 2011.
- 2 "Bogafbrænding", art. i: Jyllandsposten den 10. september 2010, 1. sektion, s. 18. Jfr. interview v/Mads Kastrup med Rose i Berlingske Tidende den 26. september 2010, Magasin Søndag, s. 14, sp. 4.
- 3 – af Claus Bjørn i anmeldelse af Nedergaards nedennævnte bog i Kristeligt Dagblad den 23. april 1997, s. 8.- Desværre er det for sent nu at spørge Bjørn, hvilke værker han konkret havde i tankerne, idet Bjørn døde i 2005.
- 4 Børge Houmann: Hædersgaven til Martin Andersen Nexø, trykt i Odense 1971 (herefter: Houmann 1971). Dette lille værk på 68 sider omhandler primært diskussionen i 1939 og frem om Nexøs værdighed til fortsat som anerkendt forfatter at stå som tilskudsmodtager på finansloven, men tager sit udgangspunkt i den famøse bogbrænding i Sorø, som Houmann behandler på s. 7-27.
- 5 "Magdalene fra Ankerhus. Historien om Magdalene Lauridsen", Kbh. 1997 (herefter: Nedergaard 1997). Afsnittet her er på 2½ side ud af i alt 242 sider.
- 6 Se Ole Harbos anmeldelse af Helge Torms skrift "Sorø Biblioteks historie 1853-2003" i: Bibliotekspressen 8, 2003, s. 268-69, hvor Harbo konstaterer, at "ingen af de to jubilæumsskrifter skriver om bogbrændingen, der er en af de mere exceptionelle begivenheder i dansk bibliotekshistorie." (Det ældre jubilæumsskrift skyldes Sorø Biblioteks daværende leder Olav Leth). Hertil er dog at bemærke, at bogbrændingen formelt set sorterede under Peter Dams Bibliotek, der lå i landsognet, og ikke direkte vedrørte Sorø Bibliotek, som hørte til Sorø Købstadskommune, og derfor ikke kan siges at have udgjort en integreret del af dets historie, og da landsognet blev opslugt af købstaden, var Peter Dams Bibliotek nedlagt som sådant. Men i almindelig opfattelse var og blev Lauridsens fadæse knyttet til Sorø. Hvorom alting er: det skal ikke skjules, at Harbos kritiske bemærkninger i allerhøjeste grad har ansporet mig til at tage udfordringen op og foretage nye arkivalske undersøgelser, kombineret med studier i den relevante faglitteratur, med henblik på tilvejebringelse af en omfattende fremstilling af emnet. Resultaterne af disse anstrengelser fremlægges her.
- 7 Det er den tyske historiker Aldo Keel, der har gjort gældende, at hovedpersonen var "die Leiterin von Peder Dams Bibliothek in Sorø". Se Keel: Martin Andersen Nexø. Der trotzige Däne, Berlin 2004, s. 250. Keel gør sig her skyldig i begrebsforvirring, Han ved, at det var en kvinde, der var udfarende, hvad han har fra enten Berendsohn eller Houmann, som han benytter i sin fremstilling, men tager så fejl af hendes funktion som forstander og formand for bibliotekets bestyrelse, jfr. min videre fremstilling. At navnet på biblioteket

heller ikke er anført helt korrekt ("Peder" i stedet for "Peter"), er også præsteret af flere danske forfattere.

- 8 Se Houmann 1971, s. 19 f. Da Houmann senest 19 år senere på ny beskæftigede sig med dette emne i forbindelse med udgivelsen af sidste del af det store, biografiske værk: *Martin Andersen Nexø og hans samtid*, bd. III, 1933-1954, Kbh. 1988 (herefter: Houmann 1988), foranledigede det ham ikke til nye undersøgelser af betydning, men han gentog med hensyn til selve hændelsesforløbet næsten hele vejen igennem fra ord til andet, hvad han havde skrevet i 1971, dog med mindre tilføjelser (se bd. III, s. 232 f., og tilhørende note 19 på s. 550).
- 9 Se Nedergaard 1997, s. 220.
- 10 Se den een-spaltede art. under overskriften "Eksempel til Efterfølgelse." i *Sorø Amtstidende* mandag den 4. december 1939 (= nr. 1324 i: *Børge Houmann: Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø 1899-1964*, Kbh. 1967 (herefter Houmann 1967)).- Personen Peter Dam (som navnet rettelig skrives) vender vi tilbage til.
- 11 Her benyttet efter udklip i scrapbog nr. 6, *Magdalene Lauridsens Arkiv*, Ankerhus (herefter MLA).
- 12 Som n. 11.
- 13 Når Houmann, der i Andersen Nexø-forskningens første år absolut står som et fyrtårn, således skriver blot "i Sorø" (se Houmann 1971, s. 13, og Houmann 1988, s. 232-233), så er det åbenbart et signal, som ingen har haft trang til at præcisere nærmere førend i de seneste år.
- 14 For hjemmesiderne se nærmere litteraturfortegnelsen. Det er sikkert Nexø-museets hjemmeside, der først har bragt denne opfattelse til torvs, men på forespørgsel fra min side har museet ikke kunnet oplyse, hvem der egentlig er ophavsmand til den, men Houmann er det retfærdigvis i al fald ikke. Mon ikke idéen simpelt hen er opstået, fordi bogbrændinger traditionelt er blevet afviklet på offentlige pladser, sådan som de blev det ved de nazistiske afbrændinger i Tyskland i foråret 1933?!
- 15 Nedergaard 1997, s. 220.- Bjørn (anf. værk) gentager synspunktet ukritisk.
- 16 Cit. fra interview i *B.T.* den 5. december 1939 (= nr. 1325 i Houmann 1967), her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA.
- 17 Se Houmann 1988, s. 232 f.
- 18 Se f.eks. *Danmarks Historie, Besættelse og Atomtid 1939-1966*, bd. 14, s. 22-24, Politikens Forlag, København 1966.
- 19 Se f.eks. artiklen om Nexø i: www.denstoredanske.dk
- 20 "Omkring Finland", artiklen anvendt her efter gengivelsen i: *Martin Andersen Nexø – Det røde flag* (= bd. II af *Martin Andersen Nexø – Taler og artikler*, red. af Børge Houmann), Kbh. 1954 (herefter: Houmann 1954), s. 183-87.

- 21 Se "Det russiske Overfald", leder i Social-Demokraten den 1. december 1939 (= nr. 1317 i Houmann 1967), s. 10; jfr. især Houmann 1971, s. 11-16, og do. 1988, s. 227-31.
- 22 Lederen (avisen nævnte dato, s. 3, 1.-2. sp., = nr. 1318 i Houmann 1967), der bærer overskriften "Andersen-Nexø", er anonym, men iflg. Børge Houmann er ophavsmanden avisens redaktør "Vald. Pedersen", og det er der ingen grund til at betvivle. Se Houmann 1971, s. 16-17; jfr. Houmann 1988, s. 225, 231.- Pedersens fornavn var rettelig Waldemar.
- 23 Niels Thomsen: De danske aviser 1634-1991, bd. III, Odense 1991, hhv. s. 307 og 308.- Thomsen gengiver her Waldemar Pedersens fornavn forkert, og på s. 307 får Pedersen efternavnet "Petersen". Jfr. i øvrigt artiklen af Verner Jespersen i: Dansk Biografisk Leksikon, bd. 11, København 1982, s. 245-46.
- 24 Sorø Amtstidende den 2. december 1939, s. 8, 5. sp.
- 25 Se Sorø Amtstidende den 7. december, s. 7, sp. 2-3.
- 26 Eenspaltet artikel, anbragt øverst under rubrikoverskriften "Døgnet – ude og hjemme" på forsiden af Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn den 2. december 1939.
- 27 Sorø Amtstidende den 4. december 1939, s. 5, 1. sp. (= nr. 1324 i Houmann 1967, s. 78).
- 28 "...selv om "Pelle Erobreren" og "Ditte Menneskebarn" er Værker, der staar ens Hjerter nærmere end de fleste andre Bøger, maa man slaa fast, at der her i Livet er Ting, der betyder mere end Litteratur" (i et interview i B. T. den 5. december 1939 (= nr. 1325 hos Houmann 1967, s. 78), og: "Lad...Ditte Menneskebarn leve i Fred" (i indlæg i Sorø Amtstidende den 8. december s.å. under overskriften: "Lad det saa være nok!", Ikke medtaget i Houmanns fortegnelse 1967, jfr. i øvrigt nedenfor).- En oversigt over bogbestanden på biblioteket fra senest 1939 ville naturligvis have været rar at have til afgørelse af spørgsmålet, men en sådan er ikke påtruffet nogetsteds under undersøgelserne (jfr. afsnit 8).- Når Lauridsen i nævnte interview i BT refereres for også at have sagt, at "vi har brændt Andersen Nexøs samlede Produktion, som stod paa Peder Dams Bibliotek her i Sorø", så er dette referat, der udnyttes til undertitlen til artiklen, lidt tvetydigt, men jeg er overbevist om, at det, Lauridsen har sagt, ikke var andet end det, som hun havde fortalt Sorø Amtstidende den 4. december 1939, nemlig at det "kun" var de bøger, biblioteket havde af Nexø, som blev brændt. Det ville være mærkeligt, om et lille bibliotek, som Peter Dams Bibliotek var, havde anskaffet sig alle de 47 værker, som Nexø havde fået trykt pr. december 1939! For en fortegnelse over disse udgivelser se Børge Houmann: Martin Andersen Nexø. Bibliografi med biografiske noter. København 1961 (herefter: Houmann 1961), s. 21-66.
- 29 Cit. fra interviewet i B. T. den 5. december 1939.

- 30 Gustav Nedergaard 1997, s. 220.
- 31 Som n. 3.
- 32 For en omfattende biografisk fremstilling se Nedergaard 1997, jfr. sammes artikel i: Kvindebiografisk Leksikon, bd. 2, Kbh. 2001, s. 398-99.
- 33 Folmer Dam (red.): Magdalene Lauridsens liv og virke. Udgivet på hendes 100-års dag den 25. april 1973 af Elevforeningen Ankerhus. Sorø 1973, s. 25-26.- Humanisme er nu ikke ligefrem det, man normalt forbinder bogbrænding med, men netop bogbrændingen i Sorø lader Folmer Dam være uomtalt i nævnte værk.
- 34 Nedergaard 1997, s. 222. Den blide behandling af Magdalene Lauridsen her må ses på baggrund af, at Nedergaard hører til Magdalene Lauridsens efterfølgere på rektorposten på Ankerhus Seminarium, idet han i 1966 afløste Folmer Dam. Loyaliteten mod den gamle arbejdsplads har vejet tungere end hensynet til den historiske virkelighed.
- 35 Som n. 3.
- 36 Chr. Christensen: *Min Livsførelse og Virksomhed. Minder og Tanker om Personer og Forhold*, Kbh. 1918, s. 229. Nedergaards citat findes i anf. værk, s. 166.
- 37 Chr. Christensen: anf. værk, s. 229.
- 38 P. Chr. v. Stemmann: *En dansk Embedsmands Odysse*, Kbh. 1961, hhv. s. 28 og 34.
- 39 Cit. efter Nedergaard 1997, s. 185, jfr. s. 43.
- 40 Se Folmer Dam: "Magdalene Lauridsen in memoriam", ill. art. i: *Jul i Sorø 1957*, s. 8; Nedergaard 1997, s. 42 f., 184-188.
- 41 Se K. H. Kofoed: "Personerne; biografiske Data. Peter Dam", afsnit i "Bornholms politiske Historie", art. i: "Bornholmske Samlinger", 1. rk., bd. 27, Rønne 1940, s. 104; Nedergaard 1997, s. 130.
- 42 Cit. efter Børge Houmann 1988, s. 550 (n. 19). Retskrivningen er uden tvivl Houmanns. Brevet er udateret, men afsendt senest den 18. december 1939, idet Nexø sendte et svar den 19. december 1939. Dette svar ses ikke bevaret.
- 43 Interviewet i Sorø Amtstidende den 4. december 1939.- Andre udsagn om Lauridsens åndelige habitus ville det for sagens skyld være en fordel at råde over, men det er ikke lykkedes at opdrive flere. Dog vil en gennempløjning af bevaret korrespondance til og fra hende nok kunne give flere resultater.
- 44 Se interviewet i BT den 5. december 1939.
- 45 Citater fra henholdsvis "Peter Dams forskoleseminarium. Bibliotek og børnehavn" (maskinskrevet redegørelse u. sign. og dato, men skrevet af Magdalene Lauridsen efter 1940, mærket "54", MLA), og præambelen til "Reglement" for Peter Dams Bibliotek af 1. december 1922 (eksemplar bevaret i Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn).
- 46 Citat fra henholdsvis § 1 i det i n. 43 nævnte "Reglement" og fra maskin-

- skrevet redegørelse, betitlet "Peter Dams Bibliotek", udateret, men fra tidligst 1933. Dette manus er mærket med nr. "18", MLA.
- 47 Se "Vedtægter for Peter Dams Bibliotek", håndskrevet eksemplar beror i Statens Bibliotekstilsyn (herefter: SB), Folkebiblioteker, Korrespondancer 1920-50/51, Lb. nr. 288 (Peter Dams Bibliotek), Rigsarkivet (herefter RA), og "Peter Dams Bibliotek", MLA.
- 48 Om bestyrelsens sammensætning sidst i 1939 se skrivelse af 15. november 1939 fra Magdalene Lauridsen til Statens Bibliotekstilsyn, bevaret i SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA. Jfr. "Korte noter vedr. Peter Dams Bibliotek" v/Gustav Nedergaard af januar 2003 (privateje) og Nedergaard 1997, s. 150. Et trykt eksemplar af foreningens love findes i MLA, desværre uden angivelse af tilblivelsesår, men sikkert fra oprindelsen. – En selvstændig bogsamling vedr. husholdning blev i øvrigt først til i 1928, men bestod til gengæld af ca. 800 bd. (Se Nedergaards "Notater"). Efter 1933 opgjordes den samlede bogbestand til "ca. 4000" (se "Peter Dams Bibliotek"). – At bibliotekets virkeområde officielt var større end landsognet, er vel usædvanligt, men det er en sag for sig.
- 49 Interviewet i BT den 5. december 1939.
- 50 O. 1933 androg statens tilskud 1.620 kr. af de samlede indtægter på 4.766 kr., altså lidt over 1/3, se SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA. Om anerkendelsen 1920 se ligeledes SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA. – Nedergaard berører ikke i sin bog fra 1997 spørgsmålet om statsstøtten til biblioteket og overgrebet på bogsamlingen.
- 51 Maskinskrevet referat af besøg den 24. maj 1930, SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- 52 Se Nedergaard 1997, s. 213 ff.
- 53 § 9 i "Reglement for Biblioteket". Efter vedtagelsen af reglementet ønskede Bibliotekstilsynet i 1923 indført en tilføjelse; dennes karakter kendes ikke, se SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- 54 Om vedtægterne se n. 47.
- 55 Loven findes gengivet i bl.a. Bogens Verden – Tidsskrift for Dansk Biblioteksvæsen, 13. årg., Kbh. 1931, s. 78-82. Om lovens indhold og betydning se H. Hvenegaard Lassen: De danske folkebibliotekers historie 1876-1940, Kbh. 1962, s. 272 ff.
- 56 Bekendtgørelse vedrørende Gennemførelse af Lov af 31. Marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker, udfærdiget af 15. december 1932, trykt København 1933 (her er benyttet eksemplar i Statsbiblioteket, Aarhus).
- 57 Hvenegaard Lassen, anf. værk, s. 278-79. – Der var nu næppe heller andre, demokratiske lande på den tid, der besluttede sig for at forebygge bogbrændinger ad lovgivningens vej.
- 58 Se det i n. 51 nævnte referat af besøg den 24. maj 1930.

- 59 Se Charlotte Appel: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, bd. 1, Kbh. 2001, s. 347 f., 413, 435 (+ n. 199), og 448 ff.
- 60 Se Houmann 1971, s. 17-23, og – med få justeringer – Houmann 1988, s. 232-34.
- 61 Sorø Amtstidende for 4. december 1939, s. 5, 1. sp.
- 62 Dog må det ikke forbigås her, at bogbrændingen i Sorø faktisk få dage senere, pr. 12. december, fik følge af et par bogbrændinger på Randers-egnen, hvor det var et par folkebiblioteksfilialer, der stod som de udøvende instanser (se Houmann 1971, s. 23). Det var begivenheder, som der sidenhen har været tid nok til at beskæftige sig historisk med, men som åbenbart ingen har følt sig kaldet til at tage op. Måske fordi der også her blev gået diskret og tragikomisk til værks ved at lade kakkelovne være bøgernes endeligt – og det ikke er noget at være stolt af.
- 63 Artikel nr. 2 under rubrikoverskriften ”Døgnet – ude og hjemme” på forsiden af Venstres Folkeblad den 5. december 1939. Folkebladet vil i øvrigt her vide, at ”Kætterbaalet” også havde flammert i Slagelse – det turde dog bero på en misforståelse. – Venstres Folkeblad havde sit hovedsæde i Ringsted og havde Anton Abildtrup, Ringsted, som ansvarshavende redaktør.
- 64 Eenspaltet artikel i anden spalte på s. 4 – placeret efter lokalstoffet. – Ansvarshavende redaktør var E. Martin, Sorø.
- 65 Cit. fra ”Ordene, hvormed Andersen Nexø forraadte Finland”, anonym leder den 9. december 1939, s. 4, 1. sp. – ”Sorø Amts Dagblad – Slagelse-Posten” var et konservativt organ; ansv. red.: Rasmus Nilsson. Her cit. efter mikrofilm på Det Kongelige Bibliotek (herefter: KB).
- 66 Midtsjællands Socialdemokrat den 5. december 1939, s. 2, 6. sp. (placeret under landsstoffet). Cit. efter mikrofilm på KB. – Avisen havde hoveddomicil i Næstved.
- 67 Nævnte avisudgivelse, s. 3, 1.-2. sp. Cit. efter mikrofilm på KB. – Roskilde Dagblad var en Venstre-avis.
- 68 Nævnte avisudgivelse, s. 3, 1. sp. Cit. efter mikrofilm på KB. – Roskilde Avis var konservativ.
- 69 Cit. efter udklip fra Politiken den 4. december 1939 i scrapbog nr. 6, MLA.
- 70 Her er anvendt udklip fra B.T. den 5. december 1939 i scrapbog nr. 6, MLA.
- 71 Kristeligt Dagblad den 5. december 1939 (= nr. 1326 i Houmann 1967, s. 78). Lederen havde overskriften: ”Om Brug af Tændstikker”, her cit. efter Venstres Folkeblad, som n. 63.
- 72 Politiken, den 6. december 1939 (= nr. 1332 i Houmann 1967, s. 78), her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA. – Houmann overser bevidst Politikens parallellisering med de tyske bogbrændinger i 1933, se Houmann 1971, s. 21.
- 73 Her cit. efter Houmann 1967, s. 79, hvor lederen har fået nr. 1346.
- 74 Cit. fra ”Russisk Ekspansion”, som Blædels leder i Berlingske Aftenavis den

8. december 1939, s. 11, 1. sp., blev kaldt (= nr. 1337 i Houmann 1967, her kaldes avisen fejlagtigt "Berlingske Tidende Aften"), her cit. efter mikrofilm på KB.- Udklip findes i scrapbog nr. 6, MLA.
- 75 Det er pudsigt, at i sit værk – med en usædvanligt lang undertitel – "Nic. Blædel. En biografi om journalisten og dagbladsredaktøren, der vaccinerede danskerne mod nazismen", er Gerhardt Eriksen helt tavs, når han skal beskrive, hvad Blædel skrev i perioden fra efter den 2. december 1939 og frem til 1. januar 1940 (se s. 198-99 i anf. værk). Gerhardt Eriksen undgår således at forholde sig til Blædels kommentar til bog-brændingen i Sorø – måske fordi det ikke passer ind i billedet af en i øvrigt helt igennem anti-nazistisk person?!
- 76 Houmann forvrænger for det første sagens udgangspunkt, når han et sted påstår, at "store dagblade opfordrer til at fjerne Nexøs bøger fra alle biblioteker og brænde dem" (Houmann 1961, s. 16 (i afsnittet "Biografiske noter")). Det var jo ret beset kun eet dagblad, der gjorde dette, og så kan det ærligt talt godt diskuteres, hvor "stor" Sorø Amtstidende var som dagblad? Og for det andet giver Houmann et forkert indtryk af reaktionerne, når han andetsteds hævder, at "Kristeligt Dagblad var et af de meget få dagblade, der havde mod til også at lade fornuften få et ord med" (Houmann 1971, s. 17), som om der i den danske dagspresse generelt var forståelse for budskabet fra Sorø. Som godtgjort her, er der nogle flere eksempler på protesterende aviser end på det modsatte – men, indrømmet, the rest is silence. Påfaldende er ikke mindst den forbigåelse af Sorø-begivenheden, som både Jyllandspostens og Berlingske Tidendes redaktioner gør sig skyldige i.
- 77 Se læserbrev i Sorø Amtstidende den 7. december 1939, s. 7, 2. sp. - Hvorvidt opråbet i Sorø Amtstidende blev refereret andre steder i udlandet, såsom i Tyskland, er uvist, men kunne være en undersøgelse værd.
- 78 Houmann 1971, s. 19. Selv om det måske ikke kan henføres til Sorø Amtstidendes kampagne, skal det nævnes, at en læser, Kristian Buhl Carlsen, Bramminge, i Jyllandsposten (JP) anbefalede, at man viste sin foragt for Nexø "ved i den kommende Vinter at benytte hans Litteratur som et Led i den økonomiske Kakkellovnsfyring". (Avisen for 6. december 1939, s. 9, sp. 4, her cit. efter mikrofilm på KB). Lektor Kn. Ohrt havde allerede den 2. dec. 1939 et læserbrev i JP (s. 8, sp. 4) under titlen: "En forhenværende Dansker". Heri skriver han bl.a.: "Lad hans Bøger forsvinde som Salgs- og Læseobjekter!" (Cit. som ovenfor). Søren Jyde, der var et talerør under pseudonym for JP, skrev en artikel den 3. dec. 1939 (s. 5, sp. 1-2) imod Nexøs finlandsholdning under titlen "Til Lykke Hr. Andersen-Nexø" (cit. som ovenfor), men havde ingen ønske om repressalier.
- 79 Sådan begrundede Bredsdorff i et brev til DKP sin udmeldelse af partiet i begyndelsen af december 1939. Cit. efter: Elias Bredsdorff: "Danmarks store proletarforfatter", art. i: Nordica, bd. 11, Odense 1994, s. 33.

- 80 Cit. efter Houmann 1972 (bd. III), s. 122 (= brev nr. 600).
- 81 "Hvor dybt bunder vores Frihedstrang?", indlæg i Politiken den 26. december 1939. (= nr. 1372 i Houmann 1967, s. 80).
- 82 Politiken den 29. december 1939 (= nr. 1385 i Houmann 1967, s. 81), her cit. efter udklip i scrapbog nr. 6, MLA. Wøller sendte også sine bemærkninger til Sorø Amtstidende, hvor de blev gentaget den 29. december 1939, s. 6, sp. 3 (= nr. 1386 i Houmann 1967, s. 81).
- 83 "Hilsen til Arbejderbladet", art. i: Arbejderbladet den 9. december 1939 (= nr. 794 i Houmann 1961), her cit. efter gengivelse i Houmann 1954, s. 191-92.-Vedr. afbrænding af hans værker på autodaféerne i Tyskland får Andersen Nexø det til at lyde af mere, end godt er – som om det drejede sig om alle hans værker, men det var i virkeligheden meget begrænset, hvad der røg på bålet af den danske forfatter ved den lejlighed, men det er en anden historie.
- 84 Cit. efter Houmann 1972 (bd. III), s. 120 (brev nr. 600).
- 85 Brev af 28. marts 1942. Cit. efter Houmann 1972, bd. III, s. 159 (= brev nr. 622).
- 86 Houmann 1988, s. 550. At Karen Blicher Dam slægtede sin far på politisk, ses af, at hun var aktiv i det pacifistiske Danske Fredsakademi efter 2. verdenskrig, jfr. www.fredsakademiet.dk
- 87 Sandsynligvis blev hendes brev først kendt for offentligheden, da Houmann trykte det i 1988. Alligevel er udnyttelsen af det sidenhen nærmest ikke-eksisterende.
- 88 Se hhv. det tidligere refererede indlæg i Sorø Amtstidende den 8. december 1939, s. 5, 1. sp., med overskriften "Lad det saa være nok!", og artikel i Vestsres Folkeblad den 9. december 1939, s. 4, med overskriften "Saa lad det være nok!"
- 89 Berendsohns opfattelse, se anf. værk, s. 115.
- 90 Se artikel under titlen "Ord – og Handling" i: Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, udgivet af Foreningen Ankerhus og trykt i Sorø 1939, s. 37.- Sorø Folketidende anmelder årsskriftet den 23. december 1939 på s. 3 – uden at komme ind på Lauridsens kommentar til bogafbrændingen.
- 91 Nedergaard overlader det til læseren at afgøre, "om denne erklæring fra Magdalene skal tydes som en undskyldning", se Nedergaard 1997, s. 222.
- 92 Gierslev-affæren blev omtalt i Politiken den 7. december 1939 og Holbæk Amts Venstreblad den 7. og 8. december 1939, se Houmann 1971, s. 21-23.
- 93 Waldemar Pedersen ophørte som chefredaktør i 1955. Se Thomsen, III, s. 307.
- 94 Det juridiske aspekt af pressens rolle ved bogbrændingen i Sorø kunne nok fortjene en grundigere behandling, men det overlades gerne eksperter på området. Her skal blot henvises til relevante afsnit i Jørgen Paulsen: Pressens nye grundlov, udg. af Danske Dagblades Forening 1991, passim.

- 95 Pr. 1. april 1940 nedlagdes Peter Dams Bibliotek som sognebibliotek, men det fortsatte som institutionsbibliotek på samme sted frem til 1978 og derefter i lokaler på Ankerhus.
- 96 Se skrivelse af 15. november 1939 fra ML til Statens Bibliotekstilsyn, arkiveret i SB, Korrespondancer 1920-50/51, RA.
- 97 Lægget med Biblioteksrådets mødereferater dækker officielt årene 1932-61, men det ældste referat deri er fra 1952. Af ældre dokumenter end dette findes i lægget kun et eksemplar af lovbekendtgørelsen fra 1936.
- 98 Refereret og citeret efter Martin Dyrbye, Jørgen Svane-Mikkelsen, Leif Lørring og Anders Ørum: Det stærke folkebibliotek. 100 år med Dansk Biblioteksforening, København 2005, s. 140-41.
- 99 Dette er iflg. Den Danske Ordbogs netudgave definitionen på en autodafé.
- 100 Se Ole Harbo: anf. værk, s. 268, 3. sp.
- 101 Arbejderbladet kunne den 14. december 1939 bringe en artikel med denne titel: "Nexø's Bøger læses mere nu end nogensinde. Samtale med københavnske Bibliotekarer". Se Houmann 1967, s. 79 (nr. 1353).
- 102 Som n. 98, s. 140.
- 103 Se Willy Dähnhardt og Birgit S. Nielsen: Geflüchtet unter das dänische Strohdach. Schriftsteller und bildende Künstler im dänischen Exil nach 1933. (Katalog for særudstilling v/KB i Kiel 1988). Heide 1988. Til denne gruppe af emigranter hørte forfatteren Bertolt Brecht, som Nexø blev meget god ven med, men Brecht forlod Danmark den 9. april 1939 til fordel for USA.
- 104 Dette aspekt af Sorø-bogbrændingen kunne fortjene en nærmere undersøgelse. Det er ikke utænkeligt, at der i breve fra de eksilerede forfattere fra den tid findes udsagn om den, så man kan få indtryk af, hvordan den specielle, danske udgave af bogbrænding blev opfattet af dem.
- 105 Se Nedergaard 1997, s. 213-14. Fundatsen er gengivet i Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, s. 11-15.

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

Kilder

Utrykte

Korrespondancer Oks-Præ 1920-50/51, Folkebiblioteker, Statens Bibliotekstilsyn, 1575, Rigsarkivet

Mødereferater for Biblioteksrådet 1932-61, Statens Bibliotekstilsyn, 1574, Rigsarkivet

Div. arkivalier i Magdalene Lauridsens arkiv (MLA) på Ankerhus, herunder: "Peter Dams Bibliotek", udateret, maskinskrevet redegørelse u. sign., fra tidligst

1933; "Peter Dams forskoleseminarium. Bibliotek og børnehavn" (maskinskrevet redegørelse u. sign. og dato)
Notater v/Gustav Nedergaard, Sorø 2003 (maskinskrevne, privateje)

Trykte

Lovgivning

"Lov om statsunderstøttede Biblioteker af 31. marts 1931". (Her anvendt efter gengivelsen i: Bogens Verden – Tidsskrift for Dansk Biblioteksvæsen, 13. årg., Kbh. 1931)

"Bekendtgørelse vedrørende Gennemførelse af Lov af 31. marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker", Kbh. 1933 (eksemplar i Statsbiblioteket)

"Bekendtgørelse angaaende de ved Lov af 7. April 1936 indførte Ændringer i Lov af 31. Marts 1931 om statsunderstøttede Biblioteker" (eksemplar i Rigsarkivet)

Vedtægter o.lgn.:

"Biblioteksreglement" for Peter Dams Bibliotek, Sorø 1922 (eksemplar i Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn)

"Love for Biblioteksforeningen for Sorø Landsogn og Omegn", Sorø u.å. (eksemplar i Magdalene Lauridsens Arkiv, Ankerhus)

Artikler af Andersen Nexø

"Omkring Finland", art. i: Arbejderbladet den 15. oktober 1939, gengivet i sin helhed i: Martin Andersen Nexø – Det røde flag. Taler og artikler viet kampen for fremskridt og fred, Kbh. 1954 (= bind II af Taler og artikler, i udvalgt ved Børge Houmann)

"Mørkets Røst", art. i: Arbejderbladet den 10. december 1939 (do.)

Artikel af Magdalene Lauridsen

"Ord – og Handling", artikel i: Aarsskrift for Foreningen Ankerhus 1939, udgivet af Foreningen Ankerhus og trykt i Sorø 1939

Avisartikler og ledere

Berlingske Tidende 24. august, 11. og 26. september 2010 samt 21. marts, 2. og 4. april 2011

Berlingske Aftenavis 8. december 1939

B.T. 5. og 9. december 1939

Holbæk Amts Venstreblad 7. og 8. december 1939

Jyllandsposten 2., 3. og 6. december 1939 samt 10. september 2010

Kristeligt Dagblad 5. december 1939

Midtsjællands Socialdemokrat 5. december 1939

Politiken 4., 5., 6., 7., 26. og 29. december 1939

Roskilde Avis 11. december 1939
Roskilde Dagblad 9. december 1939
Social-Demokraten 30. november samt 1. og 10. december 1939
Sorø Amts Dagblad 9. december 1939
Sorø Amtstidende 1., 4., 5., 7., 8. og 29. december 1939
Sorø Folketidende 5. og 23. december 1939
Venstres Folkeblad for Sorø og Omegn 2., 5. og 9. december 1939

Scrapbøger

Scrapbog nr. 6 i Magdalene Lauridsens arkiv, mindestuerne på Ankerhus, betitlet
”Andersen-Nexø og hans Bøger.”

Opslagsværker/hjemmesider

Houmann, Børge: Martin Andersen Nexø Bibliografi, Odense 1961
Houmann, Børge: Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø, Martin Andersen
Nexø Bibliografi II, Odense 1967
Kraks Blå Bog 1947, København 1947 (om Anders Dolleris)
Kvindebiografisk Leksikon, bd. 2, København 2001 (om Magdalene Lauridsen)
www.andersennexoe.dk/MAN-huset/Velkommen.html
www.assistens.dk/nexo.htm
www.denstoredanske.dk (artikler om bogbrænding og om Nexø)
www.denstoredanske.dk/Samfund
www.fredsakademiet.dk
www.ordnet.dk

LITTERATUR

Ankerhus Seminarium (udg.): Festskrift – Ankerhus Seminarium 100 år. Slagelse
2002
Appel, Charlotte: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark, bd. 1. Kbh.
2001
Berendsohn, Walter A.: Martin Andersen Nexø. Hans Vej til Verdenslitteraturen,
Kbh. 1948. (Oversættelse fra forfatterens tyske manuskript v/Mogens Knud-
sen)
Bjørn, Claus: ”Magdalene fra Ankerhus”, anm. af Gustav Nedergaards bog ”Mag-
dalene fra Ankerhus” i: Kristeligt Dagblad den 23. april 1997
Bredsdorff, Elias: ”Danmarks store proletarførfatter”, art. i: Nordica, bd. 11.
Odense 1994
Christensen, Chr.: Min Livsførelse og Virksomhed. Minder og Tanker om Perso-
ner og Forhold. Kbh. 1918

- Dam, Folmer: "Magdalene Lauridsen in memoriam", ill. art. i *Jul i Sorø* 1957
- Dam, Folmer: "Nogle erindringer fra 30'ernes Sorø", ill. art. i: *Jul i Sorø* 1960
- Dam, Folmer (red.): *Magdalene Lauridsens liv og virke*. Udgivet på hendes 100-års dag den 25. april 1973 af Elevforeningen Ankerhus. Sorø 1973
- Dyrbye, Martin; Svane-Mikkelsen, Jørgen; Lørring, Leif og Ørum, Anders: *Det stærke folkebibliotek. 100 år med Dansk Biblioteksforening*, Kbh. 2005
- Dähnhardt, Willy og Nielsen, Birgit S.: *Geflüchtet unter das dänische Strohdach. Schriftsteller und bildende Künstler im dänischen Exil nach 1933* (udstillingskatalog), Heide 1988
- Eriksen, Gerhardt: *Nic. Blædel. En biografi om journalisten og dagbladsredaktøren, der vaccinerede danskerne mod nazismen*, Viborg 1994
- Harbo, Ole: "I Herrernes Gård", boganmeldelse i artikelform i: *bibliotekspresen* 8, 2003
- Houmann, Børge: *Martin Andersen Nexø. Bibliografi med biografiske noter*. København 1961
- Houmann, Børge: *Talt og skrevet om Martin Andersen Nexø 1899-1964*, Kbh. 1967
- Houmann, Børge: *Hædersgaven til Martin Andersen Nexø*. Odense 1971
- Houmann, Børge: *Breve fra Martin Andersen Nexø. Bd. III*, København 1973 (udg. af DSL)
- Houmann, Børge: *Martin Andersen Nexø og hans samtid (bd. III), 1933-1954*. København 1988
- Hvenegaard Lassen, H.: *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940*, København 1962
- Jespersen, Verner: *Waldemar Pedersen*, art. i: *Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 11, København 1982
- Keel, Aldo: *Martin Andersen Nexø. Der trotzige Däne*. Berlin 2004
- Kofoed, K. H.: "Personerne; biografiske Data. Peter Dam", afsnit i sidste del af "Bornholms politiske Historie" i: "Bornholmske Samlinger", 1. rk., bd. 27, Rønne 1940
- Leth, O. I.: *Sorø Bibliotek. Sorø Sogns Bibliotek 1853 – 1. marts – 1953*. Sorø 1953
- Nedergaard, Gustav: "Ankerhus – i Sorø i 75 år", ill. art. i: *Jul i Sorø* 1977
- Nedergaard, Gustav: *Magdalene fra Ankerhus. Historien om Magdalene Lauridsen*, Kbh. 1997
- Paulsen, Jørgen: *Pressens nye grundlov*, udg. af Danske Dagblades Forening 1991
- Stemann, P. Chr. v.: *En dansk Embedsmands Odyssé*, bd. I, Kbh. 1961
- Thomsen, Niels: *De danske aviser 1634-1991*, bd. III, Odense 1991
- Torm, Helge: *Sorø Bibliotek 1853 – 2003*, Sorø 2003
- Wendt, Frantz: *Besættelse og Atomtid 1939-1966* = bd. 14 i *Danmarks Historie, Politikens Forlag*, København 1966